

KAMP WESTERBORK

de toekomst van beladen geschiedenis

“Als 9-jarige herinner ik mij Westerbork in grijze en bruine tinten, een vierkante kale vlakte, zanderig en stoffig in de zomer, modderig in de herfst en winter, vierzijdig omringd door prikkeldraad en bemande wachttorens. Dwars door het kamp de zogenaamde Boulevard des Misères met het wekelijkse transport naar onheilspellende bestemmingen als Auschwitz, Sobibor, Bergen-Belsen, Theresienstadt. Boven het kamp de hemel, vrij van prikkeldraad. Een hemel van hoop en wanhoop”

Ronald Waterman,
Oud-gevangene Barneveld, Westerbork en Theresienstadt

INHOUD

Voorwoord	5
Betekenisvol verleden	8
Bezoekers van Kamp Westerbork	10
Het museum	12
De gedenkiaan	28
De commandantswoning	38
Het kampterrein	50
Colofon	88

OPDRACHT VOOR ONS ALLEMAAL

We leven in een tijd waarin er steeds minder mensen zijn die de Holocaust bewust hebben meegemaakt en nog uit eigen ervaring over de geschiedenis van Kamp Westerbork kunnen vertellen, de plek waarvandaan tijdens de Tweede Wereldoorlog 107.000 Joden, Sinti en Roma werden gedeporteerd naar vernietigingskampen in het Oosten. Slechts 5000 van hen overleefden. Dat mag nooit vergeten worden.

We bevinden ons in een periode waarin polarisatie, antisemitisme en racisme toenemen terwijl de kennis over de Holocaust zorgwekkend afneemt. Tegelijkertijd constateren we een groeiende belangstelling voor de historische plek van Kamp Westerbork en de daaraan verbonden geschiedenis. Het is van het grootste belang om de verhalen op een indringende wijze te vertellen die aansluit bij de belevingswereld van jongeren. Op die manier kunnen we aan nieuwe generaties overdragen wat zich hier heeft afgespeeld. Daarom werken wij aan de vernieuwing van Kamp Westerbork.

We vertellen het verhaal van Nederland in de twintigste eeuw, waarin uit nazi-Duitsland en Oostenrijk gevluchte Joden eind jaren 30 een lege plek op de Drentse heide kregen toegewezen. Hier werd voor hen een barakkendorp gebouwd, gefinancierd door de Joodse gemeenschap zelf. Tijdens de Duitse bezetting van Nederland werd het barakkendorp omgebouwd tot doorgangskamp. De vluchtelingen werden hier gevangengezet en vanaf deze plek gedeporteerd tezamen met ongeveer 100.000 Nederlandse Joden, Sinti en Roma.

Kamp Westerbork was de centrale verzamelplek van de Holocaust in Nederland. We vertellen hoe onder de nazi-bezetting mensen, die elkaar goed kenden, die als burens, collega's of vrienden een gemeenschap vormden, slachtoffers, daders, of omstanders werden. Daarnaast vertellen we verhalen over moedige mensen die zich op allerlei manieren verzetten, ook in Kamp Westerbork zelf.

Kamp Westerbork is weer een bijna lege vlakte, net als vóór 1939, maar nu wel barstensvol geschiedenis en verhalen. Slechts één van die verhalen vertellen, doet geen recht aan de werkelijkheid van de plek, een werkelijkheid die niet alleen de Holocaust en de naoorlogse omgang met de collaborateurs betreft, maar ook de dekolonisatie. Na de tijdelijke opvang van gerepatrieerde Indische Nederlanders transformeerde het barakkendorp in 1951 tot Woonoord Schattenberg, een van de 'tijdelijke' opvanglocaties voor Molukkers in Nederland. Schattenberg zou twintig jaar bestaan. Die twee grote gebeurtenissen, de Holocaust en de dekolonisatie, hebben diepe sporen nagelaten. Sporen in de aarde, in de buurt, in de mensen die er verbleven en sporen bij hun nabestaanden.

Bertien Minco,
Directeur-bestuurder
Herinneringscentrum Kamp Westerbork

museum

Hemeloor (route van en naar kamp)

woning kamp-commandant

kampterrein

astron (radiotelescopen)

BETEKENISVOL VERLEDEN

Kamp Westerbork is niet alleen opgehouden te bestaan, het is ook grotendeels verdwenen. Nadat het nog tientallen jaren na de oorlog dienst had gedaan voor het gevangenhouden of opvangen van verschillende groepen mensen, werd de afbraak in 1971 als iets vanzelfsprekends beschouwd.

Op initiatief van overlevenden en nabestaanden is het Herinneringscentrum Kamp Westerbork in 1983 opgericht als blijvende herinnering aan de Jodenvervolging.

Vóór en in de oorlog

Kamp Westerbork, zowel het museum als het kampterrein, vertelt het verhaal van deze unieke locatie als schakel in het systeem van de Holocaust en deelt de persoonlijke geschiedenissen van slachtoffers. Daarmee is het Herinneringscentrum Kamp Westerbork geen Tweede Wereldoorlog-museum, maar een plek die ons in de eerste plaats herinnert aan, en ons leert over de nazivervolging en genocide op Joden, Sinti en Roma

Voor meer dan 100.000 Joden, Rome en Sinti was Kamp Westerbork de laatste verblijfplaats op Nederlandse bodem voor zij werden gedeporteerd naar de verschillende concentratie- en vernietigingskampen. Het terrein van het voormalige kamp is daarom primair de plaats van herinnering aan, en herdenking van al deze slachtoffers.

Tegelijkertijd is het een pedagogisch-didactische plek die de misdaden van de nazi's en het systeem van de Holocaust verduidelijken voor veel verschillende bezoekersgroepen. Het is voor scholieren en studenten de plek om kennis op te doen over en geconfronteerd te worden met de morele betekenis van 'Westerbork'.

Deze geschiedenis kan niet verteld worden zonder de vervolging te verbinden aan de vooroorlogse geschiedenis. Wie waren die Joodse Nederlanders, vluchtelingen, Sinti en Roma? Door ook over hun leven te vertellen, geven we ze terug wat de nazi's hen ontnamen: hun menselijkheid.

Ook is er aandacht voor de collaboratie in Nederland

en de wijze waarop Nederlandse ambtenaren, personeel van de Nederlandse spoorwegen, marechaussee en politie de organisatie van Kamp Westerbork en de Holocaust mede mogelijk maakten.

Na de oorlog

Er bestaan verschillende naoorlogse geschiedenissen van Kamp Westerbork. Voor de overlevenden van de Holocaust was 'na de oorlog' de periode waarin zij hun levens opnieuw moesten vormgeven tegen de achtergrond van onbeschrijfelijk verlies en verdriet. Families, gemeenschappen, bedrijven, netwerken: een hele wereld was weggevaagd. Sommigen van hen bleven in Nederland, anderen vertrokken naar het buitenland om helemaal opnieuw te beginnen. Daarnaast was er de naoorlogse omgang met daders. Kamp Westerbork werd direct na de bevrijding in gebruik genomen als interneringskamp voor verdachten van collaboratie (1945-1948). Daarna werd het terrein een militair opleidingskamp

voor soldaten die onder meer naar voormalig Nederlands-Indië vertrokken om daar te worden ingezet in de dekolonisatieoorlog (1949). Vervolgens was Kamp Westerbork een opvangplek voor gerepatrieerde Indische Nederlanders (1950-1951) en ten slotte werd Kamp Westerbork omgedoopt tot Woonoord Schattenberg (1951-1971), het grootste Molukse woonoord in Nederland. In die functie was het een spil in het proces van dekolonisatie en in de geschiedenis van de Molukkers in Nederland.

Woonoord Schattenberg

Na de dekolonisatie van Indonesië en de ontmanteling van het KNIL kwamen op 21 maart 1951 de eerste Molukse KNIL-militairen met hun gezinnen aan in de haven van Rotterdam. Bij aankomst kregen zij te horen dat ze waren ontslagen uit militaire dienst. Een dag later al arriveerde de eerste groep in Woonoord Schattenberg. Schattenberg werd met bijna 3000 bewoners een van de grootste Molukse woonoorden in Nederland. Eind jaren vijftig besloot de Nederlandse overheid dat de Molukkers dienden te verhuizen naar nieuw te bouwen Molukse wijken. In het onderhoud van de woonoorden werd niet meer geïnvesteerd en Woonoord Schattenberg verkrotte. De gedwongen

ontruiming van de woonoorden leidde soms tot grote protesten en fel verzet. Ook in Schattenberg. De laatste familie werd in februari 1971 onder politiebegeleiding van het terrein verwijderd. Met hun gedwongen vertrek kwam er een einde aan de bewoningsgeschiedenis van het kamp en volgde de afbraak ervan.

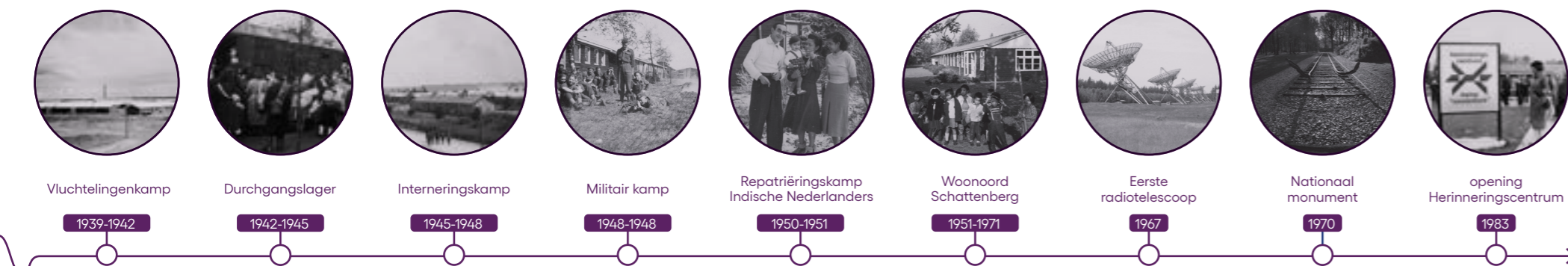
Vanaf 1967 worden er barakken gesloopt en verwijderd vanwege een nieuwe 'bewoner' de Westerbork Synthese Radio Telescoop (WSRT). De WSRT, ook bekend als Radiosterrenwacht Westerbork voor radioastronomische waarnemingen, is van ASTRON. Vanaf dat moment werd het kampterrein tot aan het huidige museum een radiostille zone.

Leren, ervaren, inzien

Al deze geschiedenissen zijn verbonden met dit terrein van 500 bij 500 meter midden in Drenthe, waar nauwelijks nog zichtbare sporen terug te vinden zijn van de diverse beladen bewoningsperiodes. Op een bepaalde manier houden ze allemaal verband met elkaar. Om deze veelstemmige en complexe geschiedenissen te kunnen begrijpen, is het van belang om in

het museum de ruimte te hebben voor heldere introductiefilms en een toegankelijke basisexpositie. Op het voormalige kampterrein zelf moet meer duiding worden gegeven over de locatie en moeten we de bezoeker visueel houvast geven.

Bezoekers komen naar Kamp Westerbork om de historische locatie te bekijken en om de authentieke plek van vervolging en collectief leed te ervaren. We brengen de gelaagde geschiedenis op het terrein tot leven door tot de verbeelding sprekende elementen toe te voegen en door informatie, kijk- en luisterervaringen aan te bieden. Daarbij kiezen we bewust niet voor reconstructies of replica's. Dit komt voort uit de kern van het verhaal van Kamp Westerbork: een schijnwereld, waar mensen voor de gek werden gehouden met het doel de deportaties ordelijk en rustig te laten verlopen. De bezoeker krijgt geen illusies voorgeschoteld. De presentaties zijn eerlijk en authentiek en vormen duidelijk een abstracte weergave van het origineel. Er wordt kennis aangeboden en de bezoeker wordt door museale middelen gestimuleerd zich een voorstelling te maken van de geschiedenis en zich te verplaatsen in de wereld en de dilemma's van de toenmalige 'bewoners' van Kamp Westerbork.

BEZOEKERS VAN KAMP WESTERBORK

Bezoekersprofiel

Naast de duizenden scholieren die het Herinneringscentrum Kamp Westerbork in schoolverband bezoeken, kent het museum een bezoekersprofiel dat afwijkt van reguliere (cultuur-historische) musea. Het grootste deel van onze bezoekers is toerist in eigen land en verblijft voor een vakantieperiode in Noord-Nederland. De meeste bezoekers komen in familie- of gezinsverband, waarbij de volwassenen met name de leeftijdsgroep 35-55 vertegenwoordigen. Het grootste deel van de bezoekers heeft een praktische opleiding genoten. De bezoeker is met name ingesteld op visuele en auditieve informatie en minder tekstgericht. Hiermee wordt in alle presentatievormen rekening gehouden.

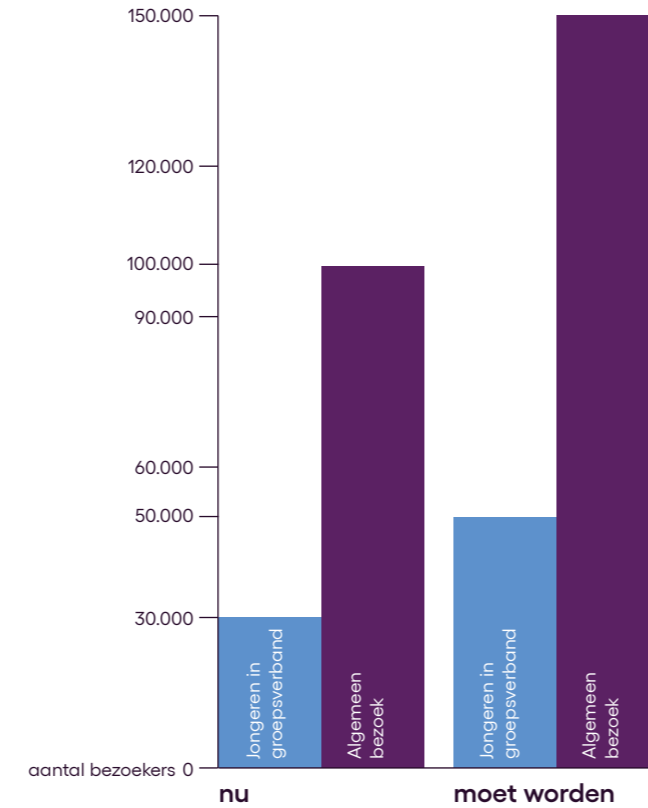
Educatie

De ontvangst van (onderwijs)groepen vindt plaats in speciaal ingerichte educatieve belevingsruimtes. Het Herinneringscentrum werkt met professionele docenten die leerlingen op basis van hun voorkennis en interesses een programma op maat aanbieden. Tijdens het bezoek vormt de persoonlijke geschiedenis van een Joodse, Sinti of Roma familie uit de eigen omgeving van de school de rode draad, zowel in de tentoonstellingen als op het kampterrein. Het uitgangspunt hiervan is dat de Jodenvervolgning niet is begonnen in Westerbork of Auschwitz, maar in eigen stad, dorp of straat. Het zélf onderzoek doen naar de opeenvolgende fases van vervolging

en de reacties hierop van de niet-Joodse omgeving vormt de introductie op een bezoek aan het kampterrein. Met meer kennis en vanuit persoonlijke betrokkenheid gaan leerlingen vervolgens naar de historische plek en zien waartoe vervolging, uitsluiting en discriminatie kunnen leiden. Binnen dit educatieve programma staat de menselijke maat centraal: de ervaringen, keuzes en dilemma's van slachtoffers, daders en omstanders. Op dit moment heeft het Herinneringscentrum niet genoeg ruimte voor de vele aanvragen vanuit het onderwijs. In de vernieuwde situatie kunnen we meer leerlingen de ruimte bieden voor professionele begeleiding, eigen onderzoek, voor gesprek en uitwisseling. De gehele educatievleugel wordt als leeromgeving opgezet.

Samen met de gemeenschappen

Omgaan met de geschiedenis van deze plek betekent dat er continue gesprekken worden gevoerd met representanten met diverse achtergronden uit de herinneringsgemeenschappen. Dialoog ligt aan de basis van dit vernieuwingsplan. Het is onmogelijk om alle wensen en ideeën te realiseren en de grote hoeveelheid verhalen in volle breedte te vertellen, maar het is van wezenlijk belang om de stemmen vanuit de gemeenschappen te laten klinken en recht te doen aan eenieder wier leven is geraakt door Kamp Westerbork.

Bezoekerservaring

Wie Kamp Westerbork bezoekt, heeft bij aankomst vaak al een flinke reis achter de rug. Daarom is een goede ontvangst noodzakelijk, al dan niet met koffie of thee en met ruimte om te acclimatiseren en zich te oriënteren op hetgeen wordt aangeboden.

Museum en kampterrein bevinden zich op een afstand van bijna drie kilometer van elkaar. Een unieke situatie die in 1967 is ontstaan door de aanwezigheid van de Radiosterrenwacht op het voormalig kampterrein. Dit betekent dat de route voor bezoek is opgebouwd uit verschillende bouwstenen die tezamen een onmisbaar onderdeel zijn van de bezoekerservaring.

In het museum doen bezoekers (volwassenen, jongeren en kinderen vanaf 10 jaar) kennis en context op. Men verdiept zich in de verhalen van families wier levens verstrikt raakten met Kamp Westerbork en krijgt inzicht in het systeem van de vervolging.

Het kampterrein confronteert de bezoeker met de schijnwereld in het kamp en de ervaringen van talloze individuen die hier korte of langere tijd verbleven in afwachting van een onbekende en ongewisse toekomst.

De route van en naar het kampterrein vormt een moment van vertraging en verdieping. Exact langs deze weg vertrokken de treinen naar de vernietigingskampen. Hier zijn straks de namen en leeftijden te lezen van alle gedeporteerde mannen, vrouwen en kinderen.

“Westerbork heeft een zwaarbeladen geschiedenis. De Jodenvervolgning moet altijd de prioriteit hebben, want dat is een unieke geschiedenis, maar je moet ook over de naoorlogse geschiedenis vertellen en mag daarbij geen onderdeel overslaan, want anders discrimineer je. Het museum moet groter en moderner worden en beter aansluiten bij de vragen van deze tijd. En alle scholieren zouden gratis Westerbork moeten kunnen bezoeken, want daar komt de geschiedenis tot leven en dat blijft de leerlingen bij.”

Eva Weyl zat als 6-jarig Joods meisje ruim drie jaar gevangen in Kamp Westerbork

**HET
MUSEUM**

EEN GEBOUW VAN BETEKENIS

Het nieuwe museum van Kamp Westerbork vertelt de gelaagde geschiedenis van het kamp. Daarnaast biedt het ruimte aan onze groeiende bezoekersaantallen, waaronder zich duizenden scholieren bevinden.

Het gebouw bevat drie vleugels, omhuld door een sierlijke luifel op 3,5 meter hoogte. De luifel strekt zich uit waardoor het daglicht gefilterd wordt en de ruimtes koel en aangenaam blijven. Binnenin het gebouw wordt gebruikt gemaakt van licht en donker, waardoor het contrast tussen contact met de buitenwereld enerzijds en afgezonderd zijn anderzijds voelbaar wordt.

De gevel van het museum is afwisselend transparant en ondoorzichtig, afhankelijk van de functie van het betreffende deel van het gebouw. Bij de entree en educatieruimte is het uitnodigend open, terwijl de tentoonstellingsvleugel in beslotenheid is gehuld. Deze balans maakt het gebouw toegankelijk en gastvrij. Niet alleen de gasten die de tentoonstelling komen bezoeken worden zo verwelkomd, ook toevallige passanten zoals fietsers en wandelaars

worden uitgenodigd voor een kopje koffie. Zo creëren we een informele gelegenheid om ook hen te interesseren meer te weten te komen over de beladen geschiedenis die hier wordt verteld.

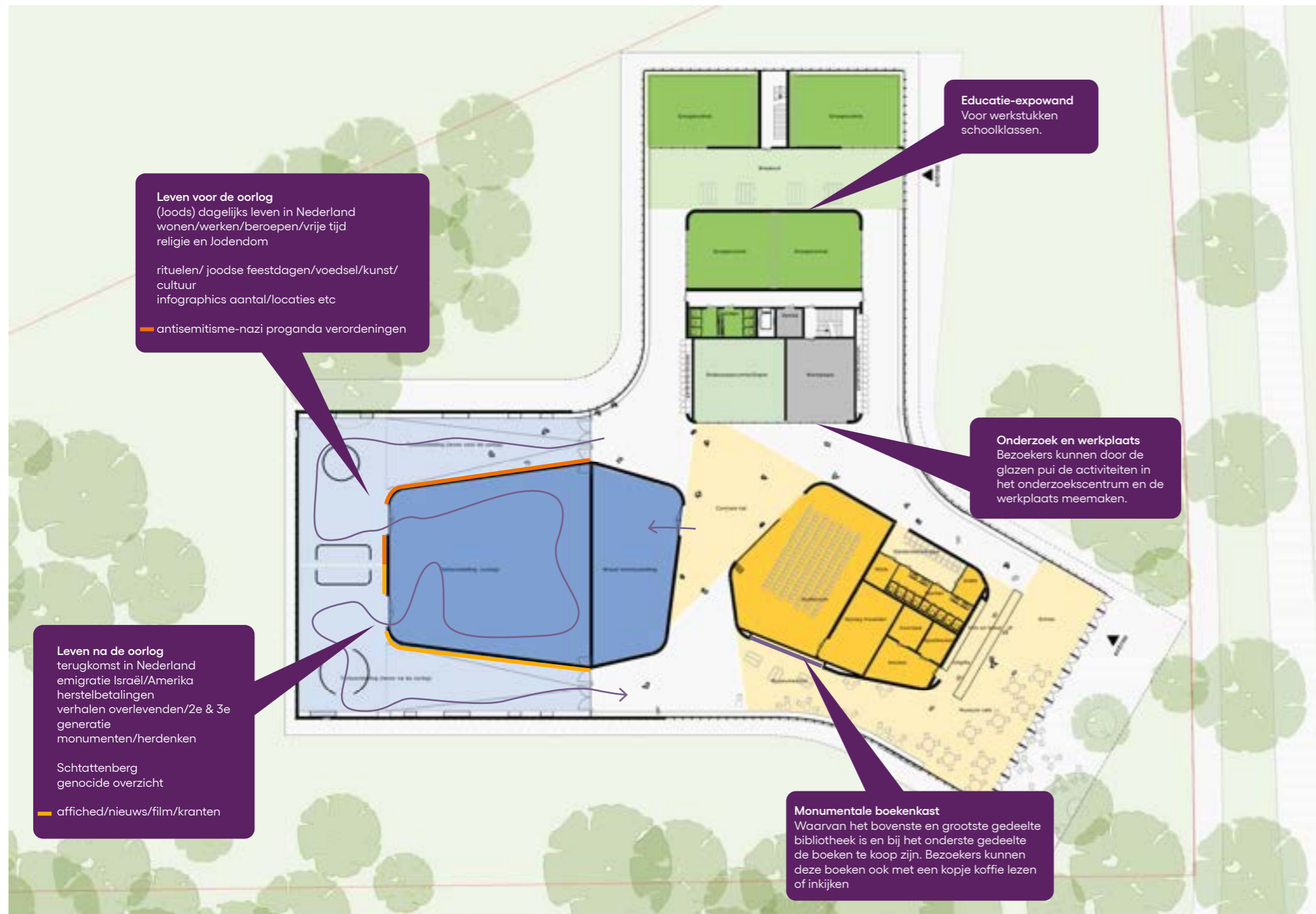
Midden in het gebouw komt het licht juist van boven. Dit sluit aan bij de woorden van Holocaustoverlevende Ronald Waterman, die het zicht naar de hemel omschreef als een gevoel van vrijheid op de plek waar hij gevangen zat.

Drie vleugels, drie functies, drie lagen van betekenis
Op de locatie van het museum staan verschillende clusters bomen. Deze bomen vormen een natuurlijke afscheiding op de grens van de drie soorten landschappen: het bos, de weg en het weiland. Deze drie landschappen weerspiegelen de functies van de omgeving. In het verlengde van het bos ligt het voormalige kampterrein. Het weiland waarachter het dorp Hooghalen ligt, staat symbool voor de buitenwereld. De weg vormt de toegang tot het museum en is dezelfde weg waarlangs men destijds in het kamp aankwam.

Het gebouw zelf herbergt drie verschillende functies voor verschillende bezoekersgroepen. Het entreegebied met museumcafé verwelkomt onze bezoekers. De educatieruimtes zijn bedoeld voor (school)groepen. De tentoonstellingsruimte bereidt de mensen voor op een bezoek aan de historische locatie. Elke functie heeft zijn eigen vleugel met bijbehorend uitzicht. Het café ligt aan de weg, opdat niet alleen bezoekers, maar ook passanten worden verwelkomd. De educatieruimtes kijken uit over het weiland in de richting van Hooghalen naar de buitenwereld. De tentoonstelling zelf richt zich op de geschiedenis van het kamp, op het verdiepen van kennis en ervaring en heeft haar blik op het kampterrein gericht.

Zo ontstaat een harmonieus samenspel van natuur, geschiedenis en bewustwording, waarbij de bezoeker, bewust of toevallig, deelgenoot wordt van de beladen verhalen van deze plek

VERBINDING

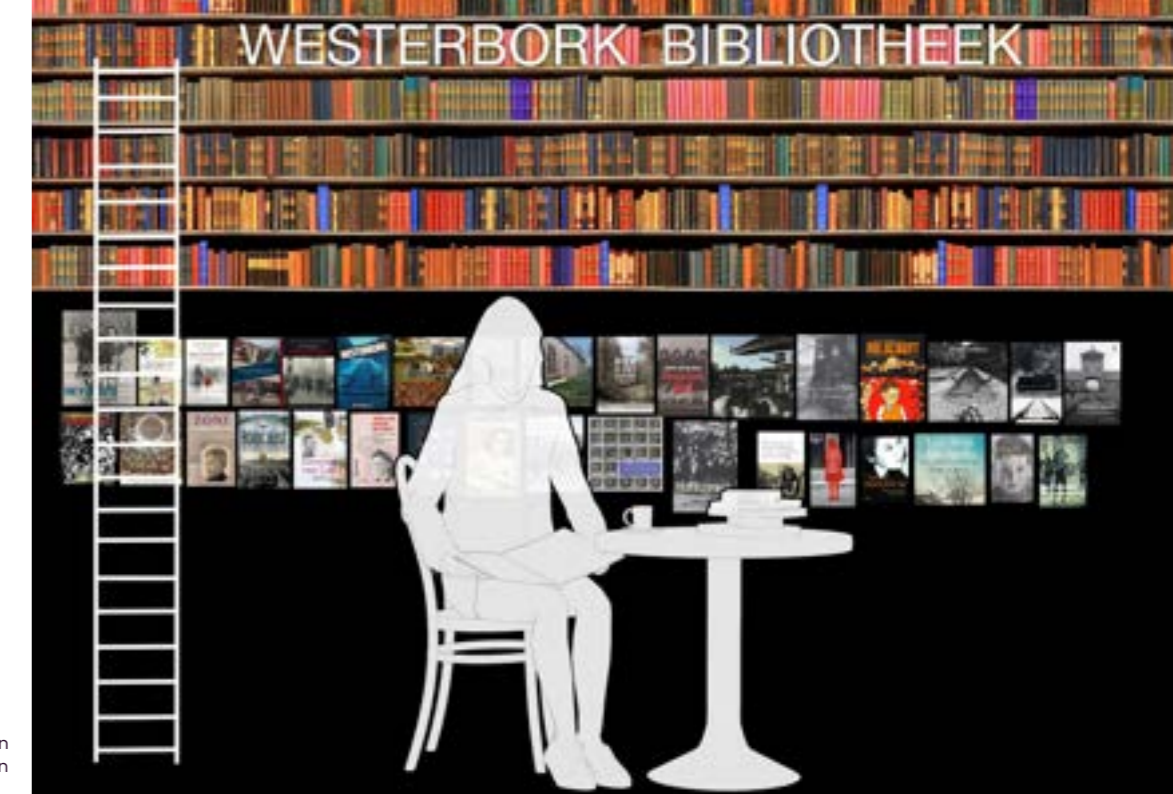
Zicht op de werkelijkheid

Tijdens de Tweede Wereldoorlog draaide het in Kamp Westerbork om illusies, de gevangenen werd het zicht op de werkelijkheid ontnomen. Daarom wordt er in het museum bewust gekozen voor grote transparantie. De publieke functies van het gebouw zijn zoveel mogelijk met of zonder glas opengewerkt. Zo zijn de werkzaamheden in de werkplaats en het onderzoekscentrum voor het publiek goed zichtbaar. Om diezelfde reden is er een open keuken in het museumcafé.

De educatieruimtes zijn deels zichtbaar, net als de speciale educatieve tentoonstellingswand met de presentaties van leerlingen.

Daar waar mogelijk worden niet alleen de diverse geschiedenissen van Kamp Westerbork aan elkaar verbonden, maar ook diverse functies in het gebouw. Zo zal de Westerborkbibliotheek worden gekoppeld aan het café en de museumwinkel. Op ooghoogte vindt men de boeken en objecten die te koop zijn, daarboven bevindt zich de omvangrijke bibliotheek. De tafeltjes van het café staan in de nabijheid van deze plek waardoor het drinken van een kopje koffie of thee gecombineerd kan worden met het bekijken of lezen van een boek.

Bibliotheek, café en museumwinkel aan elkaar verbonden.

Educatie-expowand voor werkstukken schoolklassen

INTRO

LEVEN VOOR DE OORLOG

OORLOG - KAMP WESTERBORK

LEVEN NA DE OORLOG

DE NIET TE BEVATTEN GESCHIEDENIS TOEGANKELIJK MAKEN

Er is ruimte nodig om het systeem van de Holocaust en de ingewikkelde geschiedenis van Kamp Westerbork op een heldere manier toegankelijk te maken voor een breed publiek.

Een bezoek aan het museum begint met een korte audiovisuele introductie, gevolgd door verdieping in de expositie. De dramatische episodes en de context van Kamp Westerbork komen hier aan de orde.

De bezoeker krijgt inzicht in de morele dilemma's van het leven in oorlogstijd, de onmogelijke keuzes waarvoor mensen kwamen te staan in het licht van een onzekere toekomst. Hoop, valse hoop en wanhoop vormen de kern van de vertelling, die ook voor hedendaagse bezoekers zeer herkenbaar en betekenisvol is.

Projectie, licht en geluid op elkaar zijn afgestemd, waardoor de bezoekerservaring optimaal is.

Deze introductie vormt de basis om de tentoonstellingen in het museum te kunnen begrijpen en voor het bezoek aan het kampterrein. Het auditorium waar de film te zien is, wordt ook gebruikt voor lezingen, debatten en bijeenkomsten met grote groepen.

Vaste opstelling

De nieuwe vaste tentoonstelling is een hoogwaardige, multimediale presentatie met een evenwichtige mix van voorwerpen, foto's, film, tekst, licht, geluid en interactieve installaties. Zo wordt een breed en divers publiek bediend. De tentoonstelling kent een gelaagde inhoudelijke opbouw met verschillende aansprekende vertelvormen. Hierdoor hebben niet alleen bezoekers met weinig voorkennis

een rijke ervaring, maar ook bezoekers die goed in de materie zijn ingevoerd.

De expositie biedt de mogelijkheid om informatie en ervaring op te doen. Zowel het hoofd als het hart wordt aangesproken door middel van diverse overdrachtstechnieken en vertelvormen.

De tentoonstelling zoomt in op de ervaringen van enkele Joodse, Sinti en Romafamilies en zoomt uit op het systeem van uitsluiting, isolatie en vernietiging binnen de context van de Nederlandse samenleving voor, tijdens en na de oorlog.

De Holocaust en de dekolonisatie speelden zich af in hetzelfde decennium en hebben diepe sporen achtergelaten in de samenleving, zowel bij overlevenden als nabestaanden. Het zijn geschiedenissen van mensen in relatie tot elkaar en tot de grote zichtbare- en onzichtbare systemen. De grote geschiedenis wordt verteld door middel van menselijke, kleine verhalen.

De tentoonstelling bestaat uit drie gedeeltes: het leven vóór de oorlog, de Tweede Wereldoorlog in Kamp Westerbork en het leven ná de oorlog. Deze driedeling is ook in de architectuur van het museum verankerd. De oorlogsgeschiedenis wordt verteld in een ruimte zonder daglicht, het leven voor en na de oorlog wordt verteld in ruimtes die letterlijk meer licht bevatten.

Bij binnenkomst loopt de bezoeker over een licht hellend vlak naar beneden, door de wereld van het vooroorlogse (Joodse) leven in al haar diversiteit, voorzien van bewegende en stilstaande beelden en geluid. Wonen, werken, vrije tijd, religie, rituelen,

muziek, kunst en cultuur komen voorbij. Het is een wereld waarmee de bezoeker zich kan identificeren met gewone mensen die gewone levens leiden. Langzaam komt de dreiging steeds dichterbij door antisemitische propaganda, onheilspellende berichten van oorlogsdreiging en vluchtelingen uit het Oosten. Aan het einde van deze fase is Nederland bezet en zijn de anti-Joodse maatregelen voel- en zichtbaar.

Vele thema's die in de expositie aan de orde komen, hebben een relatie met de wereld van nu: hedendaagse genocides, oorlogen, mensen op de vlucht. We leven in een complexe wereld vol morele dilemma's waarin we onze weg moeten zien te vinden. Door ruimte voor bezinning en reflectie in de expositie te verwerken, bieden we de bezoeker de gelegenheid om zelf het verband met het heden te leggen. De route die de bezoeker aflegt door het museum, de weg naar het kampterrein, het kampterrein zelf en weer terug, levert hieraan een bijdrage. Een vluchtig bezoek aan Kamp Westerbork is niet mogelijk. Het is een ervaring die blijft, een bezoek om nooit te vergeten.

Hierna betreedt de bezoeker de grote tentoonstellingsruimte die het aangrijpende verhaal over het leven in Kamp Westerbork, deportaties en de Holocaust vertelt. Deze tentoonstellingsruimte is hoog en heeft alle faciliteiten en condities voor een indringende, hedendaagse multimediale tentoonstelling.

Ruimte voor wisselexposities

Kamp Westerbork presenteert regelmatig nieuwe wisseltentoonstellingen. Deze worden zelf ontwikkeld en geproduceerd, of overgenomen van collega-instellingen uit binnen- en buitenland. Wisseltentoonstellingen zijn belangrijk voor het ontwikkelen van nieuwe kennis en inzichten, voor het bevorderen van herhaalbezoek en het kunnen inspelen op de actualiteit. De ruimte voor wisselexposities is vanuit de hal van het museum toegankelijk. De ruimte kent dezelfde hoogwaardige faciliteiten en condities als de ruimte voor de vaste tentoonstelling, waardoor er een diversiteit aan vormen en presentaties mogelijk is.

De ruimte eindigt met de bevrijding van Kamp Westerbork op 12 april 1945. Echter, de oorlog werkt voor veel personen nog heel lang door, ook in latere generaties. De bezoeker loopt nu door de tijd van ná de oorlog, weer over een licht hellend vlak maar nu omhoog. Het gaat hier aan de ene kant van de ruimte over de manier waarop overlevenden en nabestaanden verder moesten leven met het gemis en het verdriet. Aan de andere kant van de ruimte wordt de naoorlogse geschiedenis van Kamp Westerbork zichtbaar met nadruk op de periode van dekolonisatie en het Woonoord Schattenberg, dat twintig jaar zou bestaan.

referenties vaste opstelling

Referentiebeelden tentoonstelling

COLLECTIE

De collectie van Kamp Westerbork bevat unieke herinneringen aan de verschillende bewoningsgeschiedenissen van het kamp. Objecten, foto's, documenten en audiovisueel materiaal vertellen de verhalen van de mannen, vrouwen en kinderen die tussen 1939 en 1971 op het terrein gevangengehouden werden of er woonden. Als onderdeel van de collectie beheert het Herinneringscentrum een uitgebreide database met de persoonsgegevens van alle vervolgingslachtoffers van Nederland.

De mensen die in Kamp Westerbork aankwamen, waren doorgaans van vrijwel al hun bezittingen ontdaan. Na aankomst in het kamp moesten ook de allerlaatste kostbaarheden worden ingeleverd. Toch zijn er nog tastbare herinneringen aan de meer dan 100.000 vermoorde Joden, Sinti en Roma in de vorm van brieven, foto's of dierbare voorwerpen die soms in bewaring waren gegeven bij niet-Joodse burens, kennissen of collega's of waren meegenomen in de onderduik of in de tocht door enkele kampen, waar men nog bezittingen kon hebben. Ook in Kamp Westerbork zelf werden voorwerpen gemaakt en gebruikt.

Samen geven de objecten een beeld van het leven in het kamp en van de mensen die er verbleven. Deze kostbare en unieke stukken worden in het nieuwe museumgebouw op de juiste manier geconserveerd, gedigitaliseerd, gepresenteerd en opgeslagen in een depotruimte die voldoet aan alle geldende criteria voor een museale instelling. De stukken zijn door het publiek te raadplegen in een online omgeving.

Het klapstoeltje van Jozef Laufbaum
De in Polen geboren Jozef Laufbaum (1903) vluchtte in 1939 naar Nederland. In Kamp Westerbork werd hij hoofd van de timmerwerkplaats. Hij maakte dit klapstoeltje voor een vriend, om de reis in de veewagon te vergemakkelijken. Toen het eenmaal zover was, vergat de vriend in alle verwarring het stoeltje mee te nemen.

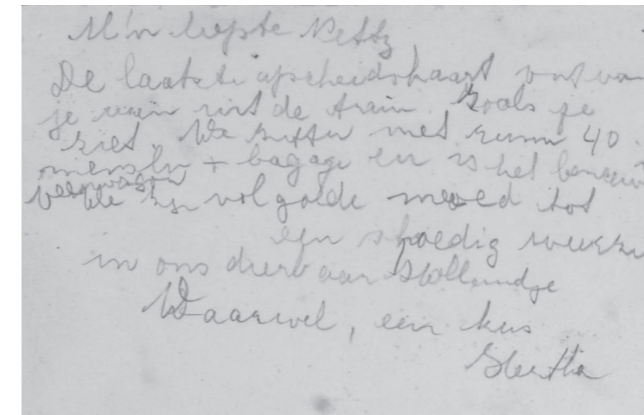
Rugzak van Garson Slager
Jochem Slager was getuige van het transport van zijn vader Garson naar Sobibor. Daar werd Garson Slager vermoord op 2 juli 1943. Hij werd 82 jaar. Zijn rugzak bleef achter in Westerbork.

Ezeltje van De familie Duizend
Een stoffen ezeltje, met op het bijbehorend briefje de tekst: 'Simon en Bela Duizend feliciteren hartelijk'. Het ezeltje is naar alle waarschijnlijkheid in de speelgoedwerkplaats in het kamp gemaakt. Het was een cadeau aan de burens van het echtpaar Duizend, voor hun pasgeborene dochter, maar ook uit dank voor de ontvangen pakketjes. Simon en Bela Duizend verbleven van 20 juni tot 6 juli 1943 in Kamp Westerbork en werden daarna op transport gesteld naar het vernietigingskamp Sobibor.

Knutselwerkje van Leo Meijer
Leo Meijer was zeven jaar toen hij met zijn ouders in Kamp Westerbork aankwam en negen toen hij in oktober 1944 in Auschwitz werd vermoord. In de twee jaar dat het gezin Meijer in Westerbork verbleef, wist vader Meijer brieven en tekeningen van zijn zoon uit het kamp te smokkelen. Zo is Leo een van de weinige kinderen van wie we nog de eigen stem kunnen horen.

Afscheidskaart van Hertha Aussen
"M'n liefste Netty. De laatste afscheidskaart ontvang je vanuit de trein. Zoals je ziet. We zitten met ruim 40 mensen + bagage en is het benauwd in veewagon. We zijn vol goede moed tot een spoedig weerzien in ons dierbaar Hollandje. Vaarwel, een kus, Hertha."
Op 14 september 1943 maakte de familie Aussen deel uit van het transport naar Auschwitz. Een voorbijganger vond Hertha's laatste briefkaart naast de spoorlijn en postte hem. Drie dagen later werden Hertha, in Auschwitz-Birkenau vergast. Ze werd zeventien jaar oud.

Westerborkfilm
In het voorjaar van 1944 werden in Kamp Westerbork filmopnames gemaakt. In opdracht van kampcommandant Gemmekeerde filmde gevangene Rudolf Breslauer het kamp. De bewaard gebleven fragmenten tonen een uniek beeld en een geënceneerde werkelijkheid: er wordt gewerkt, gesport, gemusiceerd. De laatste beelden van de film werden op 19 mei 1944 opgenomen: een vertrekkend transport naar Bergen-Belsen en Auschwitz. Onder de gedeporteerden bevonden zich 245 Sinti en Roma. Ruim drie maanden later volgde het transport van het gezin Breslauer. Alleen dochter Ursula overleefde. De bewaard gebleven elf filmblikken van de 'Westerborkfilm' zijn, samen met het script, opgenomen in het UNESCO Memory of the World Register.

Koffer van J. Polnaya
Deze koffer behoorde toe aan de familie Polnaya, die hem gebruikte om persoonlijke bezittingen mee te nemen tijdens hun overtocht van de Molukken naar Nederland in 1951. Het gezin kwam in Schattenberg terecht. Otis Polnaya, de zoon van de familie, heeft de koffer jarenlang gekoesterd en zorgvuldig bewaard.

TASTBAAR VERLEDEN – ENKELE STUKKEN UIT DE COLLECTIE VAN KAMP WESTERBORK

TOEGANKELIJKHEID

Het nieuwe museum en de herinrichting van het voormalige kampterrein geven de mogelijkheid om de bezoekerservaring in al haar facetten opnieuw vorm te geven. Daarbij vormt toegankelijkheid de rode draad.

Door de diverse bewoningsgeschiedenissen op een verbindende wijze te presenteren, krijgen bezoekers met uiteenlopende achtergronden en leeftijden vanaf 10 jaar de mogelijkheid zich te identificeren met de verhalen. Naast de vele grote verschillen tussen de opeenvolgende bewoningsgeschiedenissen van Kamp Westerbork/Woonoord Schattenberg is er ook een rode draad te zien: het zijn geschiedenissen van ontheemding en ontworteling, van hoop en wanhoop, van het verliezen van alle houvast en het opnieuw moeten opbouwen van je leven.

De route tussen museum en terrein moet voor bezoekers met een fysieke beperking te allen tijde overbrugbaar zijn. De (audio-)visuele presentaties

in de tentoonstellingen en op het kampterrein krijgen een extra vertellaag voor bezoekers met een auditieve of visuele beperking.

Het Herinneringscentrum heeft de afgelopen jaren ervaring opgedaan met audiodescriptie, ondertiteling, routes in gebarentaal en de inzet van objecten en geur voor zintuigelijke ervaringen. De opgedane kennis en de contacten met expertisecentra op het terrein van toegankelijkheid worden ingezet bij de herinrichting. Vanuit het bezoekersprofiel van het Herinneringscentrum is er ruime aandacht voor laaggeletterdheid en het aanbieden van tentoonstellingsteksten op diverse leesniveaus.

Het Herinneringscentrum heeft het Europees Erfgoed Label toegekend gekregen en ontvangt jaarlijks bezoekers van verschillende nationaliteiten. Alle informatie, audiovisuele introducties en audiovisuele ontmoetingen worden in ieder geval in het Nederlands en Engels.

NATUURPOSITIEF, PARIS PROOF EN RADIOSTIL

Om het verhaal van Kamp Westerbork op duurzame wijze aan de volgende generaties te kunnen blijven doorgeven, worden het gebouw en het kampterrein toekomstbestendig ontworpen. Het doel is om een Paris Proof museum te realiseren zonder CO2 uitstoot.

Het is onze ambitie om een Werkelijk Energie Neutraal Gebouw en kampterrein te realiseren. Dit wordt bereikt door alle benodigde energie op te wekken vanuit hernieuwbare bronnen. Paris Proof houdt ook in dat er wordt ingezet op het verminderen van uitstoot door te kiezen voor materialen met een minimale milieu impact. Er zal worden gewerkt met materialen van hernieuwbare bronnen en waar mogelijk worden bestaande materialen hoogwaardig hergebruikt.

Kamp Westerbork wordt klimaat adaptief ontworpen. Dit betekent dat in het ontwerp wordt geanticipeerd op actuele en toekomstige klimaatverandering. In het ontwerp van het gebouw

en kampterrein wordt rekening gehouden met wateroverlast, hitte, droogte, overstroming en biodiversiteit. Het doel is niet alleen het beschermen, maar ook het versterken van de gebiedseigen flora en fauna.

Kamp Westerbork ligt in een bijzonder gebied. Het gebied is onderdeel van Natuurnetwerk Nederland, het is een drinkwaterwingebied en er is een radiostille zone vanwege de Westerbork Synthese Radio Telescoop. Dit laatste betekent dat de apparaten en bouwwerken op het kampterrein tot aan het museum de metingen van de ASTRON niet mogen verstoren. Alle apparaten moeten worden getest op radiostraling en radiostil gemaakt worden voordat deze kunnen worden toegepast.

Daarnaast zal de visie op de vernieuwing van het kampterrein worden doorontwikkeld in samenhang met de natuur, hydrologische, archeologische, cultuurhistorische en aardkundige waarden.

DE GEDENKLAAAN

EEN BELADEN ROUTE VERBINDING MUSEUM EN KAMPTERREIN

Op een deel van het terrein van Kamp Westerbork bevindt zich sinds 1967 de Westerbork Synthese Radio Telescoop van ASTRON, het Nederlands Instituut voor Radioastronomie. Dit onderzoeksinstituut richt zich op ontdekkingen in de radiosterrenkunde. Het onderzoek wordt uitgevoerd in een radiostiltegebied. De radiostille zone van de ASTRON bestrijkt het kampterrein zelf en de omgeving tot aan het museum. Dit is de reden waarom het museum op bijna drie kilometer afstand ligt van het kampterrein en het gebruik van de eigen auto voor bezoekers niet mogelijk is. Momenteel rijdt er een dieselbus die bezoekers van en naar het kampterrein brengt. Schoolklassen gaan lopend naar het voormalige kamp.

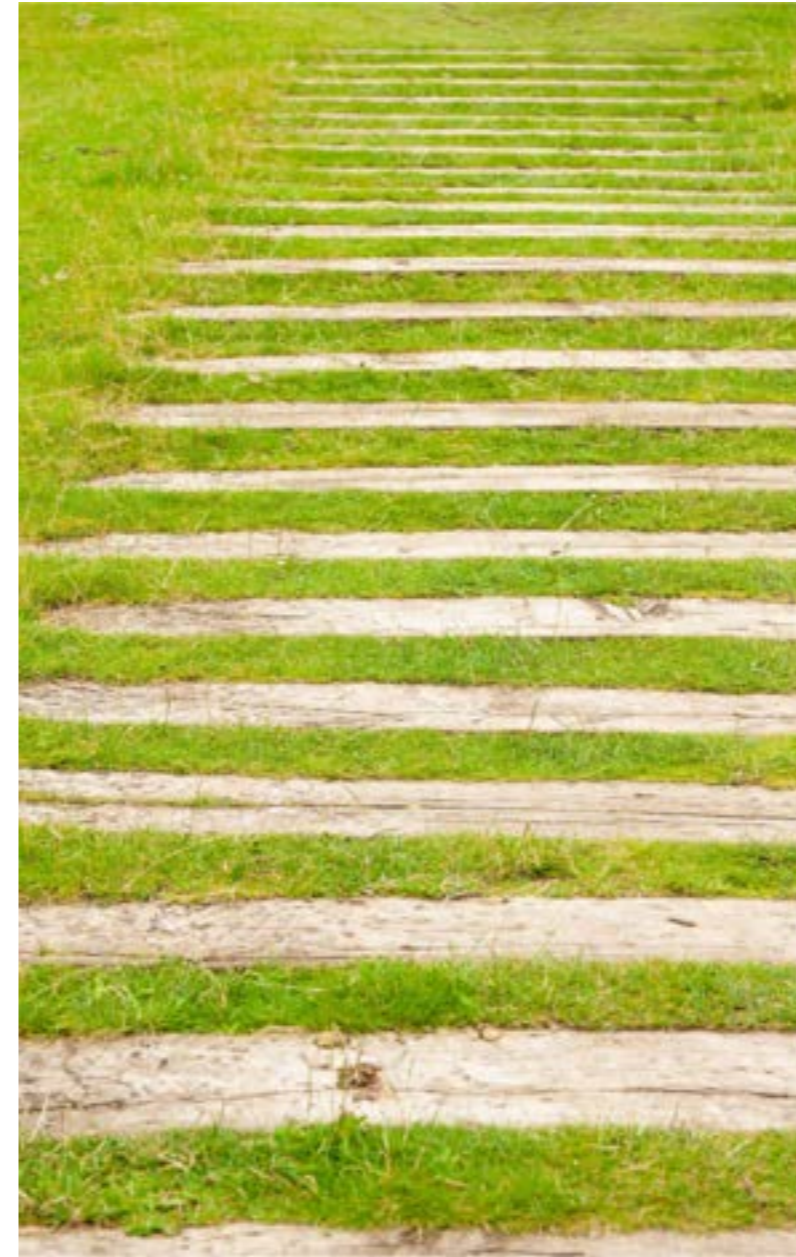
In het nieuwe plan zal deze manier van vervoer veranderen. De bezoeker van Kamp Westerbork wordt gestimuleerd om het gebied per voet of op de fiets te verkennen, mede door de ontwikkeling van een wittefietsenplan. Voor bezoekers die slecht ter been zijn, worden alternatieven onderzocht, waaronder aan de radiostille zone aangepaste golfkarren. De reis langs deze historisch beladen route wordt hierdoor vertraagd en bezoekers krijgen tijd en ruimte voor reflectie en herdenken.

DE GEDENKLAAN

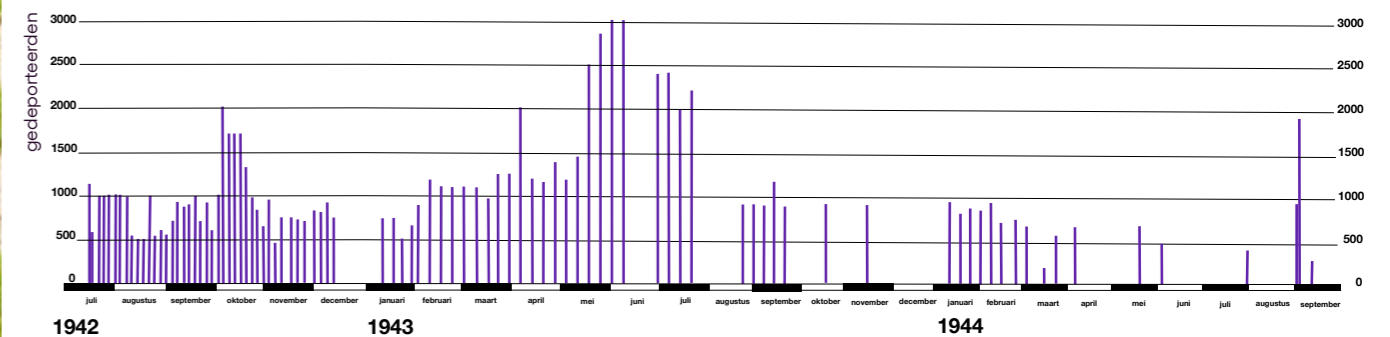
Het spoortracé

De bestaande asfaltweg tussen museum en kampterrein ligt naast het voormalig spoortracé. De eerste 40.000 Joodse gevangenen liepen deze weg af, op weg naar de gereedstaande deportatietrein op het station Hooghalen, die hen zou overbrengen naar Auschwitz-Birkenau. Eind 1942 legden kampgevangenen een spooraftakking aan van Hooghalen tot in Kamp Westerbork. Via deze spoorlijn vertrokken de treinen naar de concentratie- en vernietigingskampen. In 1945 werd de spoorlijn ontmanteld maar het tracé is nog altijd herkenbaar in het landschap.

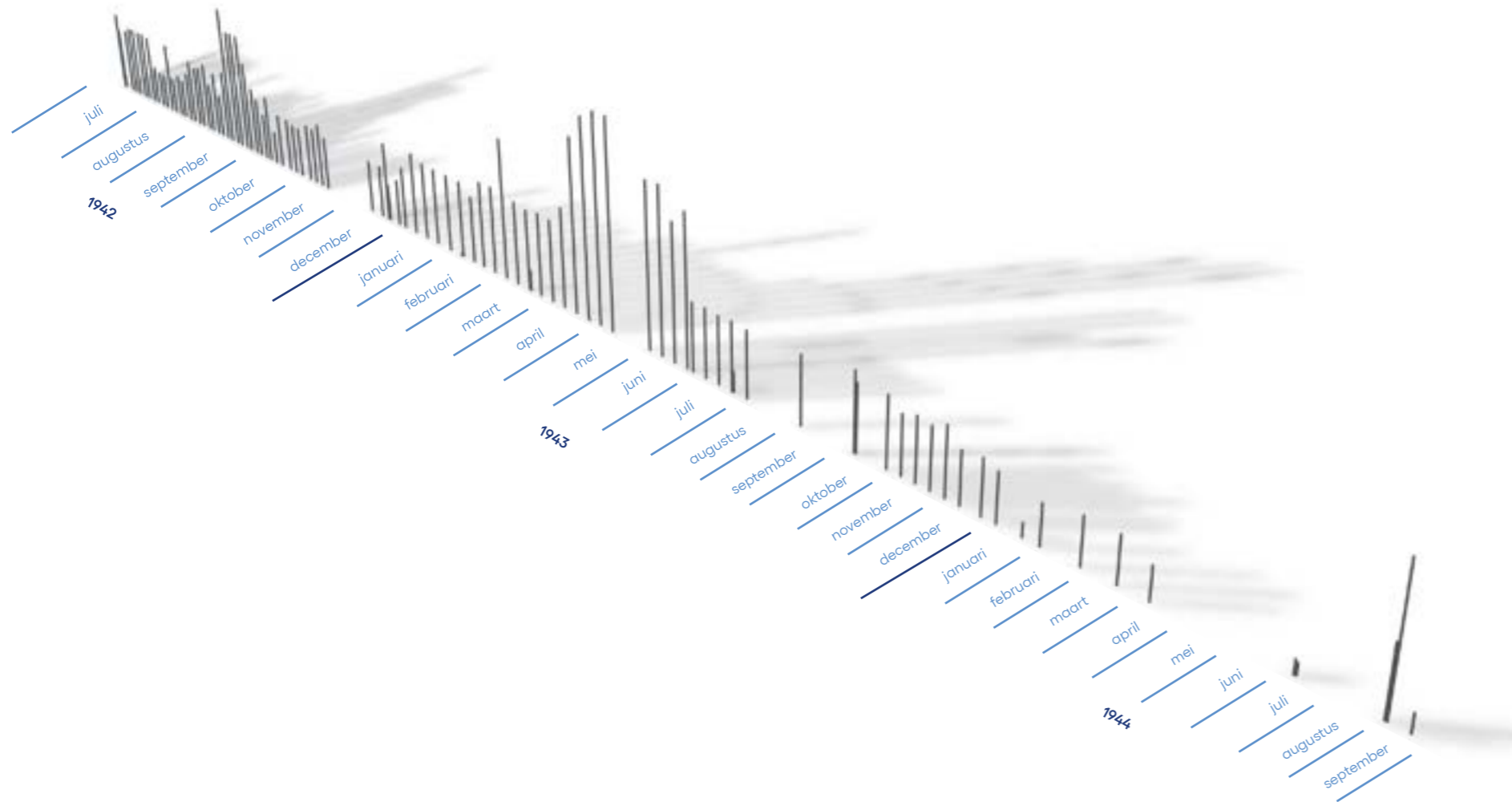

Het voormalige spoortracé zal op een symbolische wijze weer zichtbaar worden gemaakt door 728 liggende betonelementen langs de bijna drie kilometer lange weg in het gras te plaatsen. Deze doen op een abstracte manier denken aan spoorbielzen. De deportatietreinen reden tussen 15 juli 1942 en 13 september 1944, een periode van 728 dagen. Op de liggende bielzen worden gebeurtenissen, speciale data of teksten gegraveerd.

Het spoortracé wordt op monumentale wijze zichtbaar gemaakt door liggende betonelementen in het gras. Op deze 'bielzen' wordt bijzondere en relevante informatie gedeeld met betrekking tot de transporten en het leven in het kamp. Zo wordt de bijna drie kilometer lange gedenklaan een tijdlijn van Kamp Westerbork.

Transporten en aantal gedeporteerden vanuit Westerbork, 15 juli 1942 - 13 september 1944

Driedimensionale grafiek in het landschap

Namenmonument

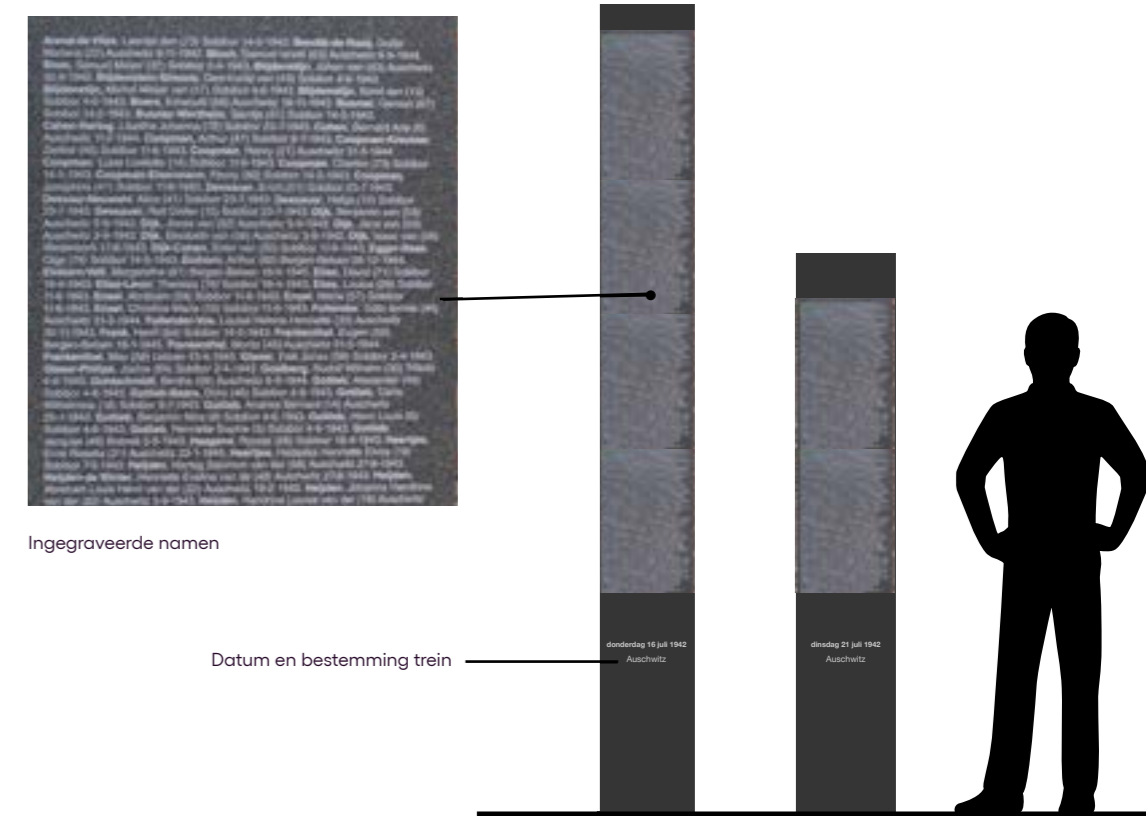
Op 15 juli 1942 vertrok het eerste transport uit Kamp Westerbork naar Auschwitz.

Er volgden nog meer dan honderd treinen richting de concentratie- en vernietigingskampen. Kamp Westerbork was het centrale doorgangskamp in Nederland, de transporten vormden de essentie van haar bestaan.

Dit wordt weergegeven in een nieuw vorm te geven namenmonument in de vorm van een driedimensionale 'grafiek' in het landschap. Elk transport wordt herdacht door middel van een verticale, rechthoekige paal, waarvan de lengte wordt bepaald door het aantal mensen dat met deze trein werd weggevoerd. Hun namen en leeftijden staan in de paal gegraveerd.

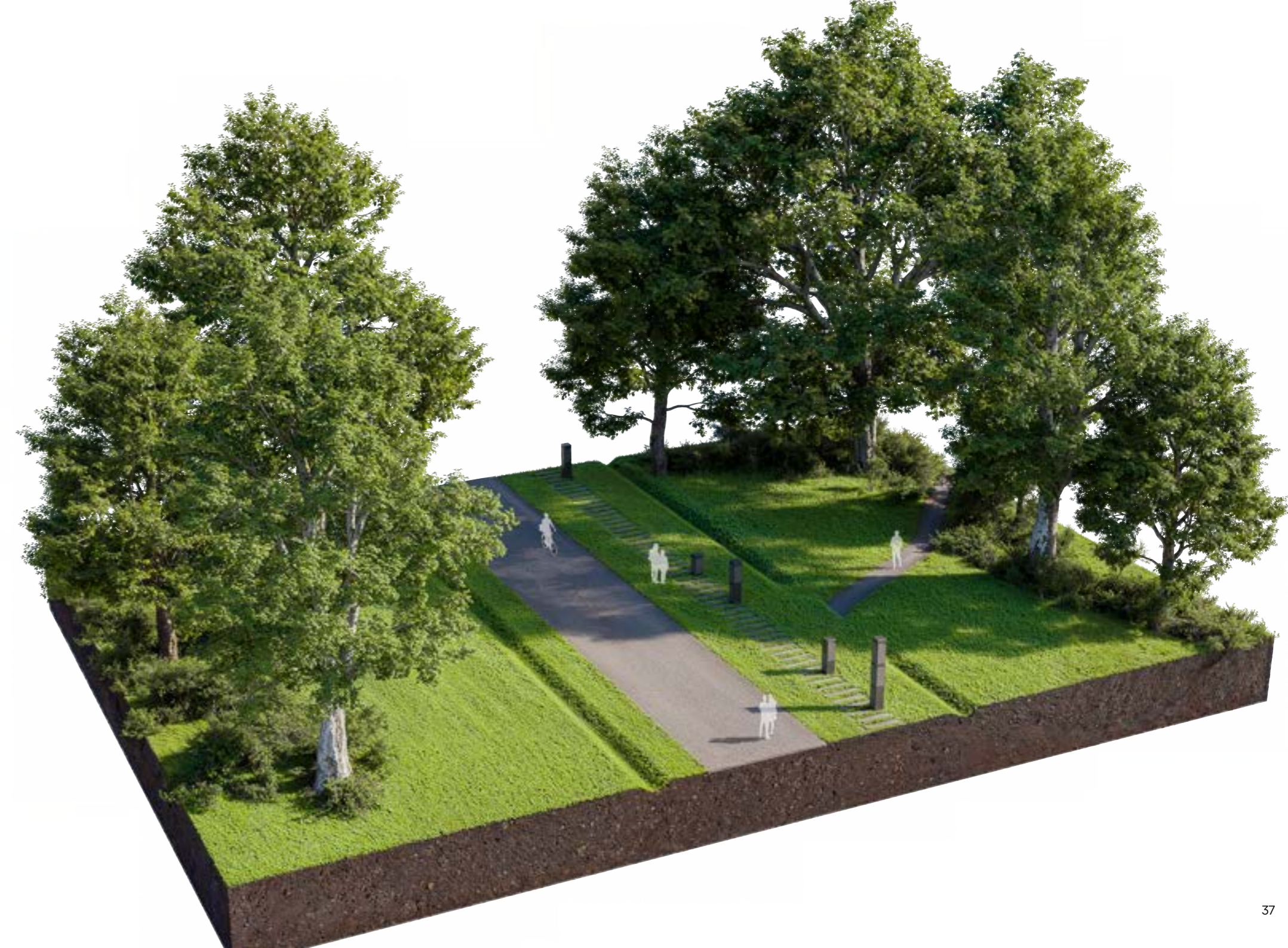
Het langste element staat er voor het transport van 8 juni 1943: 3017 mannen, vrouwen en kinderen die op deze datum naar Sobibor werden gedeporteerd. Er waren geen overlevenden.

Zo ontstaat een uniek monument ter herinnering aan de meer dan 107.000 Joden, Sinti en Roma die uit Nederland zijn weggevoerd. Hun namen worden op alle vier de zijden van de paal geplaatst op een hoogte die voor bezoekers leesbaar is. Zowel in het museum als online kunnen de foto's en levensverhalen bij de namen opgezocht worden. In de nieuwe situatie vormt deze monumentale gedenktaan de verbinding tussen museum en kampterrein. Bezoekers zullen al wandelend of fietsend de betekenis ervaren van deze beladen route.

“Met dit plan bieden we mensen, van alle generaties, de mogelijkheid om een persoonlijke ervaring te ondergaan als ze een bezoek brengen aan Kamp Westerbork. Het grote terrein en het landschap maken een mentale transitie mogelijk. Vanaf de entree bij het museum biedt de route - tussen de bomen langs het voormalige spoortraject naar het meer open kampterrein met de wagon en het iconische monument van Ralph Prins met de verwrongen rails dat wanhoop en verwoesting verbeeldt - en de weg daarna weer terug veel ruimte voor reflectie. Het kamp weer opbouwen, of delen daarvan, is geen optie. Het moet tot de verbeelding spreken, maar niet letterlijk. Het moet sereen, landschappelijk en zintuiglijk zijn.”

Francine Houben, Mecanoo architecten

DE COMMANDANTSWONING

DE WONING VAN DE KAMPCOMMANDANT

Het enig bewaard gebleven gebouw van Kamp Westerbork is de woning van de kampcommandant. Het huis werd in 1939 gebouwd als woning voor de directeur van het vluchtelingenkamp Westerbork. In de periode 1943-1945 werd het bewoond door kampcommandant Albert Gemmeke en na de bevrijding werd het de dienstwoning van de commandant van het interneringskamp. In 1950 nam het gezin van kolonel Van der Speck Obreen er zijn intrek. Het pand werd 58 jaar lang bewoond door deze familie. Dit redde het huis in 1971 van de slopershamer. In 2007 verliet de dochter van de kolonel de woning en kwam het pand leeg te staan. Aan onderhoud en beheer was decennialang niets gebeurd. In 2010 droeg de eigenaar van het pand, Staatsbosbeheer, het beheer ervan over aan Herinneringscentrum Kamp Westerbork. De glazen constructie om en over de woning vormt een 'vitruine' over het grootste museumobject van Kamp Westerbork en behoedt de woning voor verder verval.

De barakken waarin gevangenen gehuisvest werden, zijn gesloopt, de woning van de vader bleef bestaan. Daarmee biedt dit gebouw het kader om met de bezoeker stil te staan bij de verschillende facetten van ouderschap en het nazisysteem dat was gericht op vervolging en moord.

Wat het gehele kampterrein nu mist, is een goede introductie die context, oriëntatie en verdieping aan de bezoeker geeft voordat deze begint aan een wandeling over het terrein.

In het ontwerp worden twee functies met elkaar verbonden. Het huis wordt zowel een plek voor informatie en een (audiovisuele) introductie, als een

locatie om een indringend verhaal te vertellen over macht en onmacht, over daders en slachtoffers.

Buitenzijde

Door op verschillende plekken aan de bestaande glazen vitrine een aantal gesloten gevelvlakken toe te voegen, kunnen enerzijds de nodige informatielagen worden toegevoegd en anderzijds het houten huis aan de eerste aanblik worden onttrokken. Op afstand ziet de bezoeker als eerste een citaat over de transporten, afkomstig uit het in Kamp Westerbork bijgehouden dagboek van Philip Mechanicus.

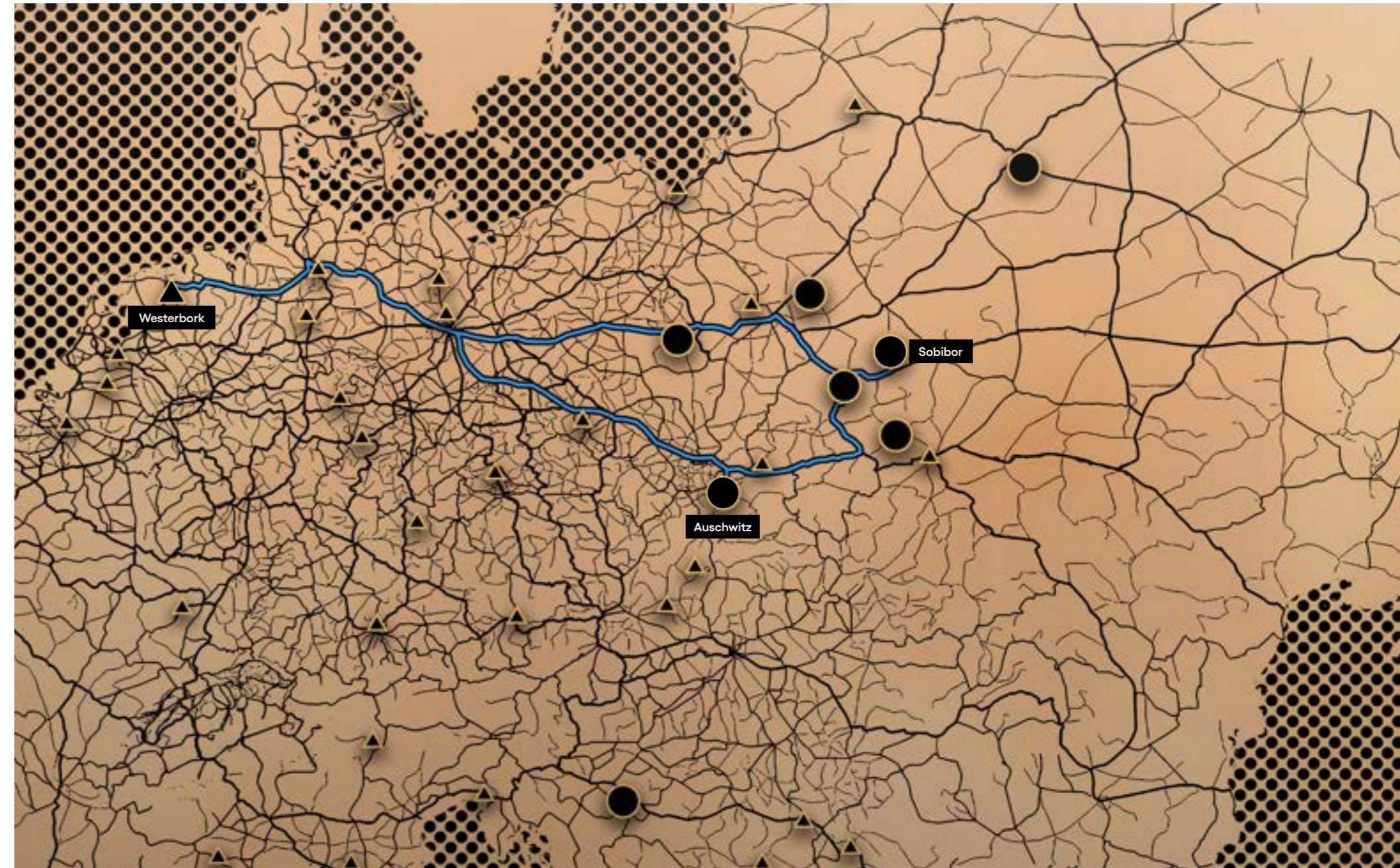
Op de kop van het gebouw is een grote kaart zichtbaar van Europa met het fijnmazige

treintransportsysteem ten tijde van de oorlog. Daardoor wordt de bezoeker geconfronteerd met het grote systeem van vervolging en vernietiging. Kamp Westerbork was de spin in het web van de vervolging van Joden en Sinti en Roma in Nederland en maakte deel uit van een grensoverschrijdend netwerk. De verschillende kampen en treinverbindingen die de logistieke basis vormden van de Holocaust worden weergegeven. De lange zijde van het gebouw toont de tijdlijn van de geschiedenis van het kamp van 1939 tot 1971, waarmee alle bestemmingen van het kamp visueel worden gemaakt, alsmede de verschillende groepen bewoners die er geleefd hebben.

Gevel met transportnetwerk van de vervolging

Detail transporttraject: van Westerbork naar vernietigingskampen.

- vernietigingskampen
- ▲ concentratiekampen

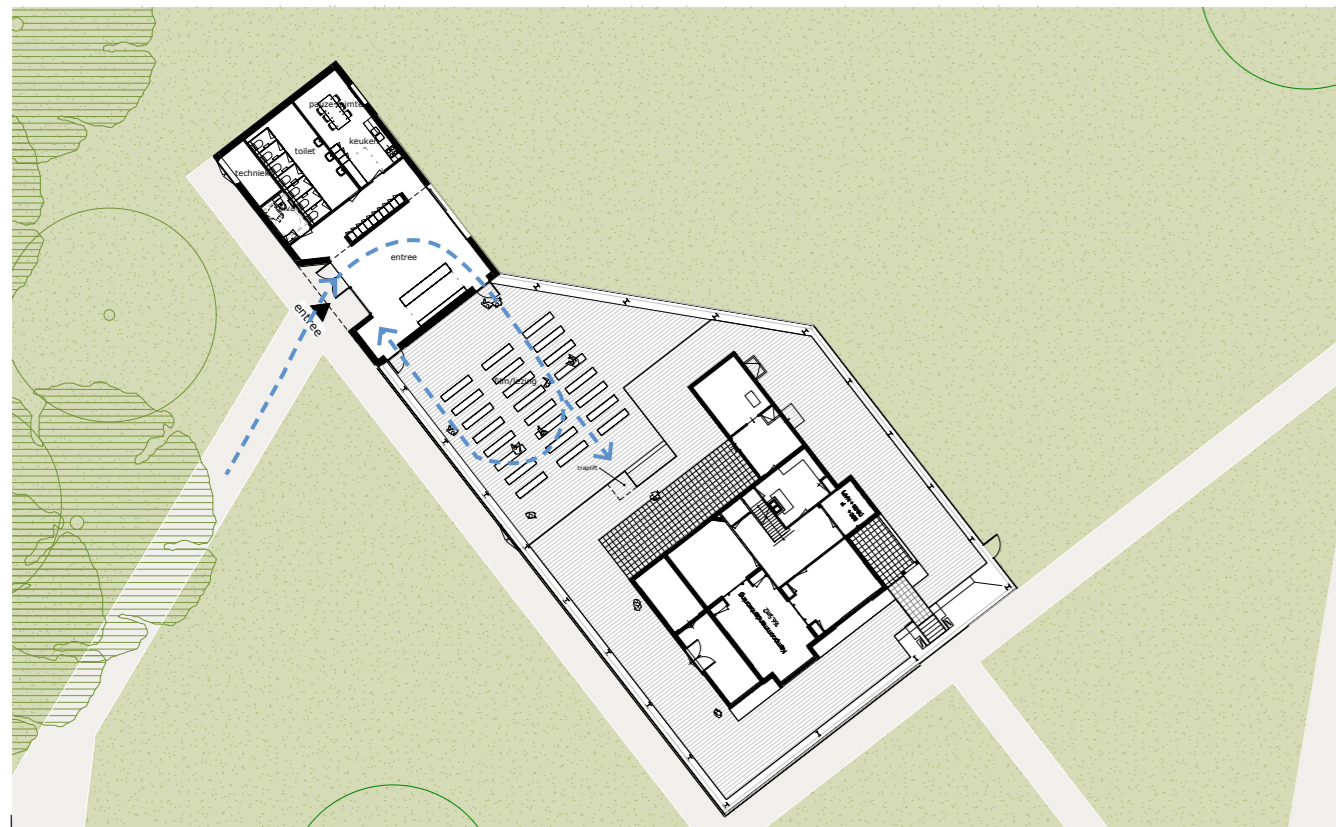
AUDIOVISUELE INTRODUCTIE

Bij aankomst op het terrein van Kamp Westerbork volgt de bezoeker het pad naar de glazen overkapping. Hier bevinden zich de ontvangstbalie en facilitaire voorzieningen.

Bij het betreden van de glazen ruimte krijgt de bezoeker een korte indringende introductiefilm te zien over de plek. De film begint bij de sloop van het de laatste barakken in 1971 en gaat terug in de tijd langs de verschillende functies die het kamp heeft

gehad. Zo geeft de film een visuele en historische duiding.

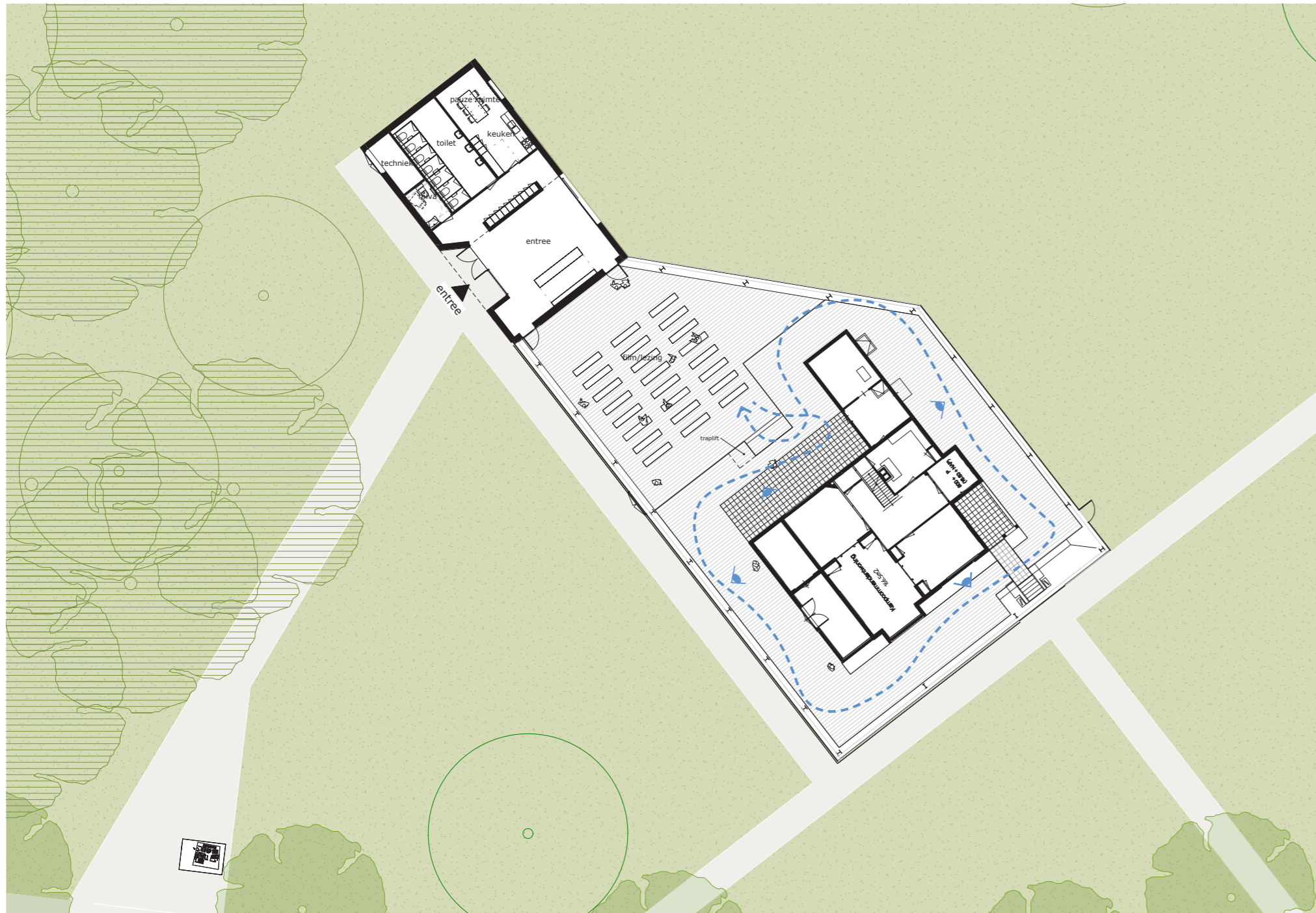
Daarnaast krijgt de bezoeker op deze plek informatie over de attributen die gebruikt kunnen worden bij de verschillende routes over het kampterrein, zoals een plattegrond en een audiospeler.

Eerste blik op commandantswoning bij binnenkomst

Introductiefilm

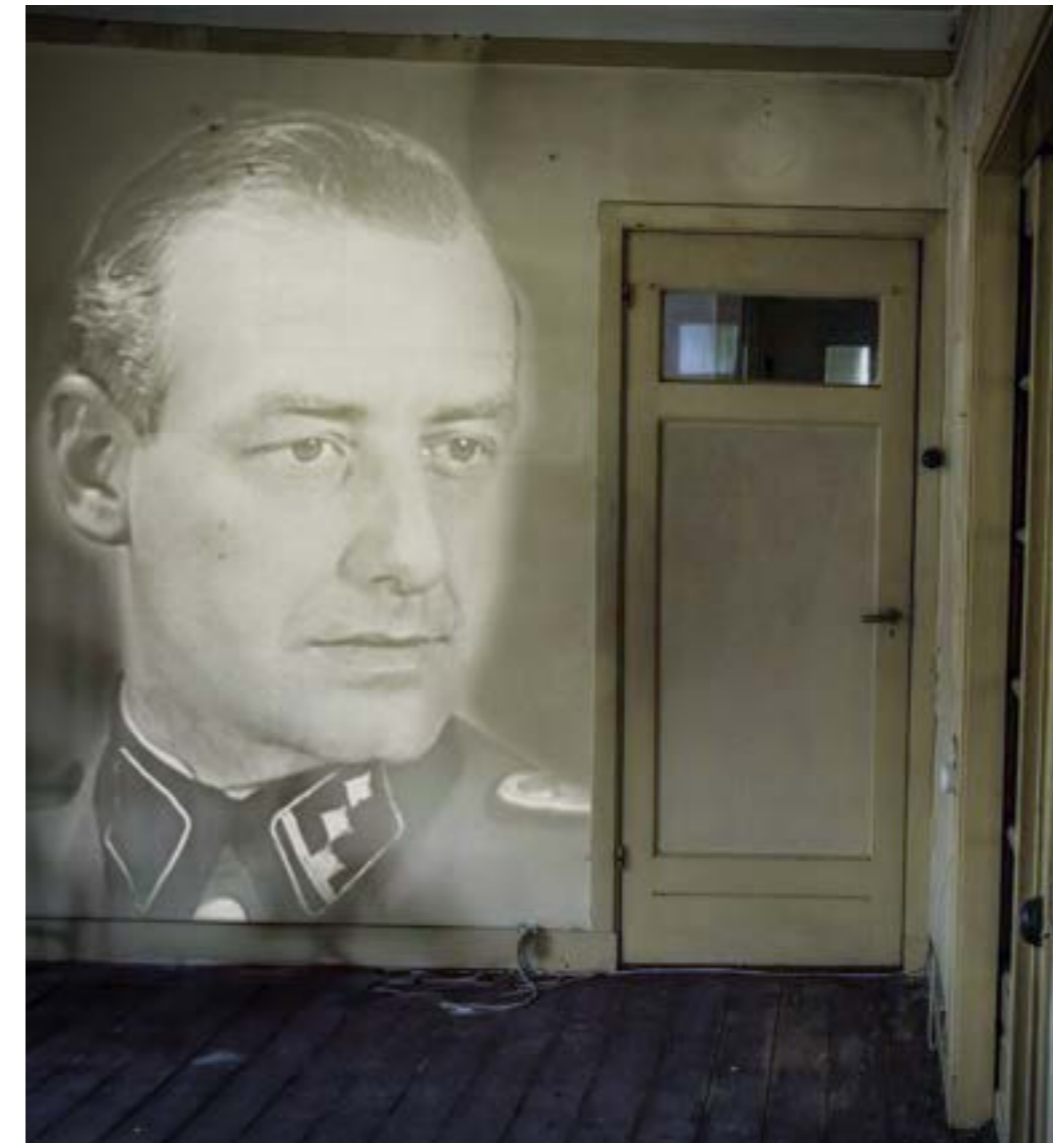
HET HUIS DAT ALLES ZAG

Na de introductiefilm krijgen bezoekers de gelegenheid om de commandantswoning te bezoeken. Niet door er doorheen-, maar er ómheen te lopen en door de ramen naar binnen te kijken. Ieder detail in het huis herbergt stukjes van de bewoningsgeschiedenis. Met projecties op de vervallen binnenmuren, gecombineerd met begeleidend geluid en een voice-over (die je kunt beluisteren met je geluidsdrager) komt het dagelijks bestaan van Albert Gemmeker met zijn secretaresse en tevens maîtresse Elisabeth Hassel tot leven. Men is getuige van een feestje met onder andere Ferdinand aus der Fünten. Door het raam van de keuken zien we het fornuis waaraan de Joodse kampgevangene Betty Asch-Rosenthal de dagelijkse maaltijden voor het stel moest bereiden, onder voortdurende dreiging op transport gesteld te worden. In de schuur zien we de zwarte silhouetten van het tuingereedschap dat het Joodse tuinpersoneel gebruikte. Deze silhouetten herinneren aan het telen van de witte anjers die Gemmeker graag op de ontbijttafel had staan en de tabaksplanten ten behoeve van de sigaren voor de kampcommandant en zijn maîtresse. Bij de erker draait de bezoeker zich om en ziet dat de woning direct uitzicht bood op inkomende en vertrekkende deportatietreinen. De bezoeker verlaat de commandantswoning via het originele bakstenen tuintrapje aan de voorkant van het huis.

Kijkend door de ramen van de commandantswoning

Projecties op de
vervallen binnenmuren

Betty Asch

Audio-ontmoeting

“Mijn vader was op transport
gestuurd en ik informeerde bij
Albert Gemmeker. Hij vroeg naar de
geboortedatum en informeerde me
dat hij is overleden in Theresienstadt.
Toen zei hij: ‘Niet huilen, u had het me
gevraagd.’”

Betty Asch-Rosenthal, tewerkgesteld als
huishoudster van kampcommandant
Gemmeker, oud-gevangene
Westerbork

HET KAMPTERREIN

NIEUWE INRICHTING KAMPTERREIN

Op het huidige kampterrein is het lastig je een voorstelling te maken van het verleden. Vrijwel alle gebouwen zijn verdwenen en de verschillende functies van de barakken zijn niet meer zichtbaar. Verspreid over het kampterrein vindt men monumenten die op een indrukwekkende manier de geschiedenis onder de aandacht brengen. De contouren van het kampterrein worden op enkele plekken gemarkeerd met prikkeldraadhekken en delen van de kampgracht. Aan het einde van de voormalige Boulevard des Misères, zoals de hoofdweg van het kamp door gevangenen werd genoemd, staat een replica van een wachttoren. Ook alle verhalen over het leven in het kamp zijn verdwenen. Bezoekers kunnen door middel van gidsen of met hulp van een audiotour iets van de complexe en gelaagde geschiedenis van de plek doorgronden.

Na de vernieuwing zal de geschiedenis van het kampterrein voor bezoekers veel tastbaarder worden, zonder dat er replica's van barakken worden geplaatst. Uitgangspunt voor de herinrichting van het kampterrein is, dat de plek meer zeggingskracht moet krijgen. De zwaarte, de omvang en de diversiteit van de verschillende bewoningsgeschiedenissen moeten hier voelbaar worden, zonder gebruik te maken van objecten, die de illusie van authenticiteit geven, maar niet authentiek zijn.

Kampterrein tijdens de Tweede Wereldoorlog

Huidige situatie van het voormalige kampterrein

Sporen in het landschap

Kamp Westerbork is verdwenen. Maar er bevinden zich nog sporen van het kamp in het landschap, zowel boven als onder de grond. Deze zullen een integraal onderdeel vormen binnen de herinrichting.

Tastbare herinneringen

Op het kampterrein en in de directe nabijheid verwijzen tastbare herinneringen naar Kamp Westerbork en Woonoord Schattenberg. De meeste van deze sporen hebben de status van Rijksmonument.

Waar de rails zijn weggehaald, is het stootblok van de spoorafakking naar het kampterrein bewaard gebleven. Evenals de aardappelkelder, waar boeren uit de buurt hun aardappelen en kolen afleverden voor de keuken van het kamp.

De waterzuivering is vrijwel ongeschonden behouden, terwijl van de kampboerderij nog slechts enkele brokstukken in het bos te onderscheiden zijn. Zo zijn er in de Boswachterij Hooghalen nog meer plekken die verwijzen naar de periode 1939-1971. Al deze tastbare authentieke sporen van het kamp

worden bewaard en behouden voor de toekomst, maar zullen ook onderdeel uitmaken van de (audio-)routes en de bezoeker confronteren met de geschiedenis van het kamp.

Barakken

De barakken van het kamp werden na de bevrijding ontmanteld maar lang niet allemaal gesloopt. Een deel kreeg op verschillende plekken in het land een nieuwe functie als stal of schuur. Sommige werden gebruikt voor huisvesting bij de Limburgse mijnen. Een deel van barak 56, lange tijd een kippenschuur in Zelhem, werd al teruggeplaatst op het kampterrein. Het Herinneringscentrum krijgt op korte termijn de beschikking over nog twee authentieke barakken die deels bewaard zijn gebleven. Deze worden op het terrein geplaatst op de plekken van betekenis die het 'wonen' en 'werken' in het kamp laten zien.

Monumenten

Op het kampterrein zijn er vijf monumenten met een bijzondere betekenis voor

herinneringsgemeenschappen. Deze zullen een integraal bestanddeel worden van het vernieuwde landschapsonwerp.

Hét beeld van Kamp Westerbork is het Nationaal Monument Westerbork, de opnieuw geplaatste spoorbielzen, met de naar de hemel wijzende rails. Dit monument van overlevende Ralph Prins behoudt de plek en iconische betekenis die het nu heeft. De 102.000 Stenen herinneren aan de 102.000 mannen, vrouwen en kinderen die vanuit Nederland werden gedeporteerd en vermoord, met specifieke aandacht voor de 245 uit Kamp Westerbork gedeporteerde Sinti en Roma.

De Tekens in Westerbork staan voor de bestemmingen van de deportatietreinen die vanuit het kamp vertrokken naar de plekken van vernietiging.

Het Verzetgraf, gelegen bij de vroegere locatie van het kampcrematorium, herinnert aan de verzetsmensen die in Westerbork werden vermoord en/of gecremeerd. Het Molukse gedenkteken confronteert ons met twintig jaar Molukse bewoningsgeschiedenis.

De tekens in Westerbork

Het verzetgraf

Het Molukse gedenkteken

102.000 stenen

Nationaal monument Westerbork

Situatie van 1944 weer zichtbaar gemaakt

Tussen 1939 en 1971 veranderde het kampterrein voortdurend. Er werden barakken bijgebouwd, gesloopt of ze kregen een nieuwe functie. In de nieuwe inrichting wordt de plattegrond van het kampterrein zoals het er in 1944 uitzag, zichtbaar gemaakt. Het kampcomplex had toen de grootste omvang en diverse functies. In deze periode werden de opnames gemaakt voor de Westerborkfilm. Kampgevangene Rudolf Breslauer filmde in opdracht van kampcommandant Gemmeker delen van het kampleven, waaronder het vertrekkende transport van 19 mei 1944. Met dit transport werden naast Joden ook de Sinti en Roma uit Nederland weggevoerd, na een verblijf van slechts drie dagen in Kamp Westerbork. Ook sluit de plattegrond van 1944 aan bij het naoorlogs gebruik van het terrein, waaronder die van het Molukse woonoord Schattenberg.

“Het belangrijkste collectiestuk van kamp Westerbork is de plek zelf. Die is namelijk echt. Voor mij als ontwerper is de grote uitdaging hoe we de verbeeldingskracht van bezoekers oproepen, zonder het kamp letterlijk na te bouwen. Hoe de gebouwen eruit hebben gezien geeft een idee van de setting en dat biedt bezoekers houvast, maar waar het echt over moet gaan zijn de mensen en hun verhalen. Wie waren zij en wat hebben ze meegemaakt?”

Herman Kossmann, medeoprichter Kossmanndejong tentoonstellingsontwerpers

Gevangen tussen omheining, gracht en wachttorens

De afrastering rond het kamp was twee meter hoog en bestond uit houten palen, waartussen prikkeldraad was gespannen. Aan drie zijden van het terrein was aan de binnenkant van de omheining een diepe gracht gegraven van 5,5 meter breed en 2,5 meter diep. Deze gracht en omheining moesten vluchtpogingen voorkomen. Om de grenzen van het kamp beter zichtbaar te maken worden met name de hoekpunten weer gemarkeerd door een uitgraven van delen van de kampgracht en het aanbrengen van een hekwerk van prikkeldraad. Het gehele kampterrein omsluiten met een aansluitend hekwerk zou een belemmering voor de fauna zijn. Op de middenstukken wordt het hekwerk aangeduid door enkel de palen. Hetzelfde principe is toegepast bij de strafbarakken, waar anders grote gesloten vakken zouden ontstaan. Ook komt er op iedere hoek weer een wachttoren te staan. De nieuwe wachttoren dient in ontwerp

niet een exacte replica van de oorspronkelijke toren te zijn, maar een afgeleide; duidelijk dat het een wachttoren betreft, maar abstract genoeg om te beseffen dat het hier om een 'gedenkobject' gaat. Het zal een driedimensionaal object zijn, dat niet toegankelijk is voor bezoekers. Er is een mogelijkheid om de bestaande toren aan het einde van het kampterrein wel toegankelijk te maken als uitkijkpunt en locatie voor verhalen van en over de bewakers van het kamp.

Groene barakvelden en verharde vloervelden

De contouren van de barakken en andere gebouwen worden weer zichtbaar gemaakt. Dit gebeurt onder meer door het introduceren van groene velden en een aantal verharde vloervelden.

Audio-ontmoeting

“Aan de vier uithoeken van ons houten dorp staan wachttorens, een winderig platform op 4 hoge palen. Een man met een helm en een geweer staan daar afgetekend tegen de wisselende lichten. 's Avonds hoort men wel eens schoten over de hei, zoals b.v. die ene keer, toen die blinde man te dicht in de buurt van het prikkeldraad verdwaalde...”

Etty Hillesum, gevangene Westerbork, vermoord in Auschwitz

Wachttoren ten tijden van doorgangskamp

- **Woonbarakken kort verblijf**
- **Woonbarakken lang verblijf**
- **Kamporganisatie**
- **Ziekenhuis barakken**
- **Strafbarakken**
- **Werkbarakken**
- **Sinti en Roma barak**

De velden ontstaan door het maaien van de contouren van de barakken. De bestaande vegetatie dient als basis, maar door op specifieke plekken andere kruiden, planten en bloemen in te zaaien, wordt er betekenis gegeven aan de diverse functies die de barakken hebben gehad. Daarmee wordt er een natuurlijke bodem gelegd voor historische vertellingen en wordt de bezoeker ruimte geboden voor reflectie.

Tien hoofdlocaties, worden zichtbaar gemaakt door verharde velden waarin een één-op-één plattegrond is opgenomen. Deze velden bieden beelden en informatie over de verschillende functies en historische gebeurtenissen, verbonden met de exacte plek waarop men staat.

“De hele geschiedenis van Sinti en Roma van duizenden jaren is mondeling overgedragen van vader op zoon, van moeder op dochter. Op die manier wordt ook de geschiedenis van de Holocaust binnen de gemeenschap overgeleverd. Maar het is belangrijk dat we ook naar buiten treden. Kamp Westerbork is voor Sinti en Roma dé plek om te herdenken in Nederland. Daar voelen we ons sterk mee verbonden.

De moord op de Sinti en Roma moet onderdeel zijn van het totale verhaal. Het is onlosmakelijk verbonden met de Joodse geschiedenis van vervolging. Wij zijn op exact dezelfde basis vervolgd en vermoord als de Joden.”

Zoni Weisz, Nederlandse Sinto, overlevende van de Holocaust.

BEPLANTING BARAKVELDEN

De velden ontstaan het maaien van de contouren van de barakken. De bestaande vegetatie dient als basis, maar door op specifieke plekken andere kruiden, planten en bloemen in te zaaien, wordt er betekenis gegeven aan de diverse functies die de barakken hebben gehad.

Bosandoorn

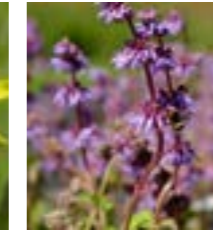
Gewone brunel

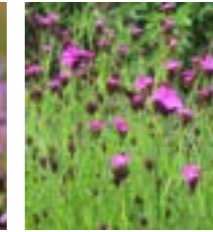
Gewoon reukgras

Vertakte leeuwentand

kranssalie

Kartuizer anjer

Gulden sleutelbloem

Peen

wilde margriet

Kamporganisatie

De barakvelden waarin de kamporganisatie gehuisvest was, liggen veelal in de schaduw en worden gekenmerkt door grassen met stijve aren en schaduw minnende kruiden. De stijve, rechtopstaande grassen refereren naar orde en gezag die er dienden te heersen in het kamp. Andere soorten waaraan gedacht kan worden zijn daslook, look zonder look, bosanemoon, ruige veldbies en grote veldbies.

Ruig klokje

Knoopkruid

IJle Dravik

Woonbarakken kort verblijf

De zone van de woonbarakken waar de gevangenen korte tijd verbleven, wordt gekenmerkt door een kruidenmengsel van veelal roze en paarse tonen met in de zomer de afwisseling van het witbloeiende duizendblad en gele kamille. Kenmerkend voor deze barakvelden is de grassoort ijle dravik, die met zijn hangende aren met de wind meebeweegt.

wilde marjolein

Gewone smeerwortel

Duizendblad

Ziekenhuis

De ziekenhuisbarakken behouden net als de andere barakvelden de huidige kruiden- en grasvegetatie. De velden worden aangevuld met enkele geneeskrachtige kruiden.

Woonbarakken lang verblijf

De zone waar de woonbarakken stonden van gevangenen die lang in het kamp verbleven, wordt gekenmerkt door een kruidenmengsel met veelal gele tonen die in de zomer worden afgewisseld met paarse en roze bloeiende kruiden.

Strafbarakken

De velden van de strafbarakken krijgen een sombere en eenvoudige uitstraling. Met name de bestaande grassen, Lupines en kruiden zijn hier zichtbaar, mogelijk aangevuld met wit bloeiende kruiden.

SEIZOENEN

Door het verschil in maai-beheer zullen de barakvelden zich in alle seizoenen onderscheiden van het betreedbare gras. Bij de gebieden die voortdurend gemaaid worden, zullen kruiden en bepaalde grassoorten verdwijnen. De barakvelden bieden juist weer ruimte aan andere plantensoorten om zich goed te kunnen ontwikkelen door de lage maai-frequentie.

In de winter wordt er éénmalig gemaaid. Vanaf maart komen voorjaarsbloeiers in de barakvelden op.

Voorjaar met voorjaarsbloeiers vanaf maart

Zomer

beeld eind van de herfst voor het maaien

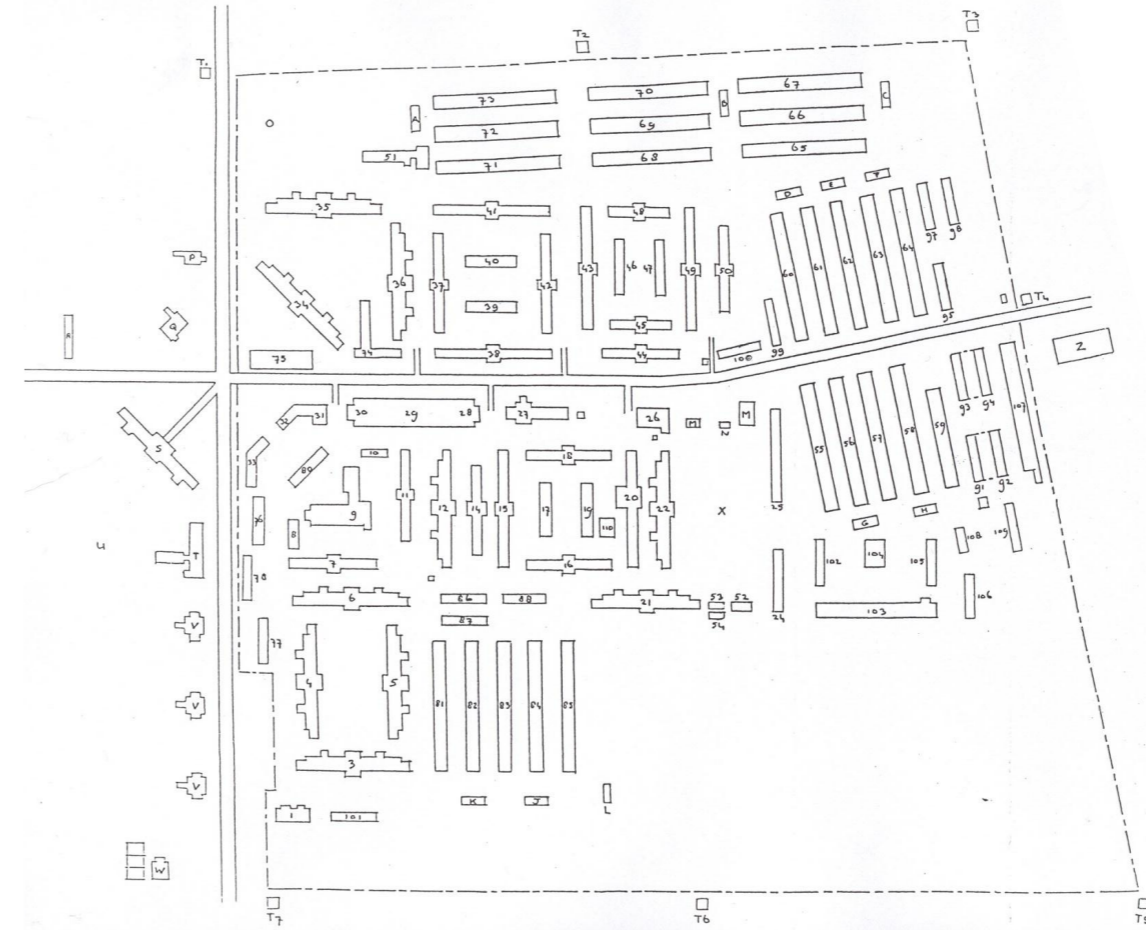
Beeld in februari na het maaien

BARAKNUMMERS EN PADENPLAN

Iedere barak had een eigen nummer. Deze nummers zijn altijd hetzelfde gebleven gedurende de verschillende periodes waarin het kamp bestond. De functies van de barakken wisselden in de verschillende periodes. De baraknummers worden zichtbaar geplaatst in de barakvelden en op de barakvloeren. Op de plattegrond voor bezoekers staan de baraknummers ook vermeldt. Aan de hand van de nummers is op locatie meer

informatie over de barakken te vinden. Daarnaast dienen de nummers ter oriëntatie voor bezoekers.

Op enkele verharde hoofdstraten na waren er nauwelijks straten in Kamp Westerbork. De meeste barakken waren onderling verbonden door aangetrapte zandpaden die waren ontstaan doordat mensen steeds dezelfde routes liepen.

Barak met nummer op kopgevel

Nummer in barakvelden

Nummer in barakvloeren

AUDIO ONTMOETINGEN

Bezoekers kunnen op verschillende plaatsen op het kampterrein voormalige gevangenen, bewakers of bewoners 'ontmoeten' door middel van audiofragmenten. Deze zijn te beluisteren met audiospelers. De fragmenten kunnen worden beluisterd door codes te scannen. Deze zijn geplaatst op stenen zuiltjes die zijn verspreid over het terrein.

In korte audiofragmenten wordt verteld over historische gebeurtenissen op de plek waar men zich op dat moment bevindt. Alle personen worden gesymboliseerd met een foto of een afbeelding, aangevuld met een korte tekst zodat de bezoeker weet waar het audiofragment over gaat. Er wordt veel aandacht besteed aan een rijk sounddesign, waardoor niet alleen de stem, maar ook de periode in de geschiedenis op de achtergrond hoorbaar is. Een voice-over leidt de

ontmoeting in, waarna een origineel interview of een door een acteur ingesproken egodocument te horen is.

Iedere ontmoeting is weer anders. Hiermee wordt de bezoeker geprikkeld om ook andere ontmoetingen te beluisteren. We laten niet alleen de stemmen, van verschillende mannen, vrouwen en kinderen horen, de ontmoetingen worden op diverse manieren vormgegeven. Soms is een gebeurtenis of een locatie een aanleiding voor een fragment, op andere momenten juist een persoon of object.

Door te variëren in de kleur van de zuiltjes wordt er onderscheid gemaakt tussen de verschillende bewoningsgeschiedenissen, zoals bijvoorbeeld de periode van het interneringskamp of de Molukse tijd. Hierdoor kunnen bezoekers hun eigen route over het kampterrein en reis door de geschiedenis vormgeven.

ATTRIBUTEN VOOR EEN BETEKENISVOL BEZOEK

Plattegrond van Kamp Westerbork

Iedere betalende bezoeker krijgt een plattegrond van het kampterrein mee.

Hierop zijn alle onderdelen van het terrein aangegeven met nummers, letters en korte verklarende teksten. Deze letters en nummers corresponderen met de fysieke letters en nummers bij de barakken en objecten op de historische plekken.

Op deze manier kunnen bezoekers hun eigen weg over het kampterrein vinden. Op de kaart zijn speciale routes aangegeven die, afhankelijk van de interesse en beschikbare tijd, kunnen worden gelopen. Er is een basisroute langs alle hoofdlocaties. Daarnaast zijn er kinder- en gezinsroutes, een Molukse route en een route waar één individueel persoon of een familie wordt gevolgd.

Bezoekers kunnen natuurlijk ook hun eigen route over het terrein lopen.

Alle audio-ontmoetingen zijn met een symbool op de kaart aangegeven. Op de achterkant van de plattegrond is een compilatie te zien van foto's uit het doorgangskamp. Door de authentieke beelden krijgt de bezoeker een idee van het voormalige kampterrein.

Audiospeler

Iedere betalende bezoeker krijgt een audiospeler mee die zowel in het museum en de introductiefilms, als bij de commandantswoning en het kampterrein te gebruiken is. Het gebruik van eigen mobiele telefoons is binnen de radiostille zone immers niet toegestaan.

Elke audiospeler is in te stellen op een specifieke taal en een passend geluidsniveau.

Gidsen

Voor de vele schoolgroepen is er een uitgebreid educatief aanbod beschikbaar, aangepast aan verschillende leeftijds- en onderwijsniveaus. Leerlingen bezoeken het terrein onder begeleiding van een educatief medewerker, waarbij ze individueel of als groep, het terrein verkennen, opdrachten uitvoeren en met elkaar in gesprek gaan.

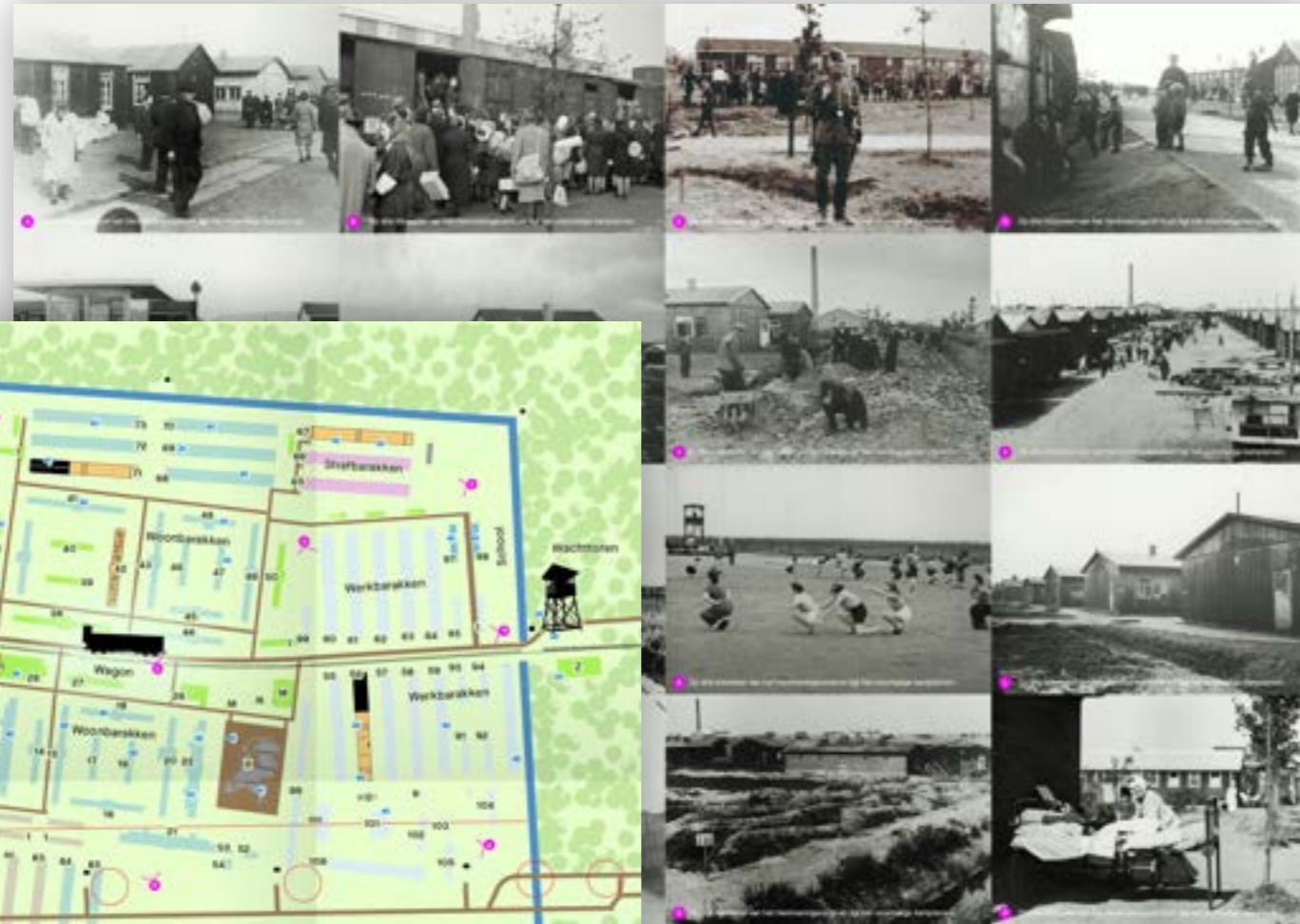
Daarnaast worden van april tot november dagelijks meerdere rondleidingen aangeboden voor individuele bezoekers en kunnen groepen een gids boeken. Het is hierbij mogelijk een rondgang-op-maat te creëren, aansluitend bij de wensen en belangstelling van de groep en gebruikmakend van de nieuwe opstellingen op het terrein.

Buitenmaquette

Een goed overzichtsbeeld van het kamp ontbreekt nu nog. Daarom komen er twee strategisch geplaatste 3D buitenmaquettes op het terrein te staan, één bij de ingang en één op een centrale locatie op het kampterrein.

Deze maquettes geven de situatie van het kamp in 1944 weer.

Met behulp van de audiospeler krijgt men bij de ingang een toelichting op de inrichting van het terrein en informatie over de diverse routes. Zo kan iedere bezoeker zich goed oriënteren tijdens een wandeling over het terrein van Kamp Westerbork.

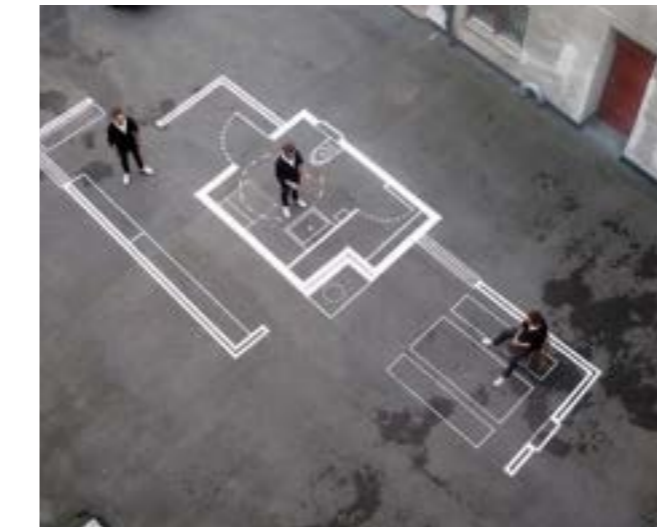
- 1 Registratiebarak annex theater
- 2 Ziekenhuisbarak
- 3 Keuken
- 4 Weeshuis
- 5 Strafbarak
- 6 Wachtoren
- 7 Woonbarak
- 8 Werkbarak
- 9 Wagon
- 10 Molukse woonbarak

TIEN HOOFDLOCATIES

De verhalen van kamp Westerbork zitten vol dilemma's, drama en betekenis. Ze zijn verbonden met locaties op het kampterrein. Tien van deze plekken markeren we als hoofdlocaties om bezoekers door de geschiedenis te gidsen. Op deze belangrijke locaties wordt extra kennis overgebracht en verdieping aangeboden.

- Registratiebarak, theater
- Ziekenhuisbarak
- Keuken
- Weeshuis
- Strafbarak
- Wachtoren
- Woonbarak
- Werkbarak
- Treinwagon
- Molukse woonbarak

Verharde vloervelden
Een groot aantal van deze hoofdlocaties is uitgewerkt als één-op-één plattegrond. Hierdoor ervaart de bezoeker de indeling en grootte van de barakken en kan de bezoeker als het ware door de betreffende gebouwen heen dwalen

Referenties verhardingen met plattegrond

INFORMATIEDRAGERS

Op elke één-op-één plattegrond is een set van iconische interieurelementen als 3D objecten uitgewerkt en zijn daarmee de plekken waar de bezoeker meer informatie kan vinden. Zo zijn er abstract vormgegeven stapelbedden te vinden in de woonbarak, werkbanken in de werkbarak, grote gamellen in de keukenbarak en ziekenhuisbedden in het ziekenhuis. Deze geven een idee van hoe het hier geweest moet zijn.

Al deze driedimensionale informatiedragers bevatten een tweetalige (NL/ENG) introductietekst en een groot interactief touchscreen waar de

bezoeker naar keuze verschillende verhalen en informatie op kan halen in de vorm van filmfragmenten, foto's, documenten en infographics. Het bijbehorende geluid is met ieders eigen audiospeler te horen. Door meerdere objecten, zoals bijvoorbeeld de stapelbedden, naast elkaar te plaatsen, krijgt de bezoeker een idee hoe vol en benauwd het in de woonbarak geweest moet zijn. De audio ontmoetingen met ooggetuigen, de tekst en interactieve schermen ondersteunen deze ervaring.

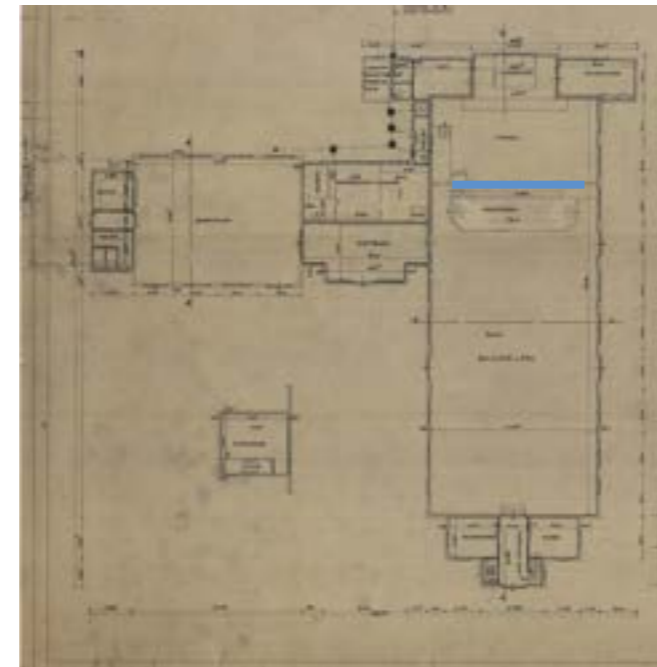

- 1 registratiebarak annex theater
- 2 strafbarak
- 3 woonbarak
- 4 keuken
- 5 weeshuis
- 6 ziekenhuis
- 7 werkbarak

REGISTRATIEBARAK EN THEATER

Voor de meeste gevangenen was de registratiebarak de eerste barak die zij in kamp Westerbork van binnen zagen. Hier werd men geregistreerd, bevraagd, soms gefotografeerd en ontdaan van de laatste bezittingen. Dit was ook de plek waar tussen 1943 en 1944 voorstellingen werden opgevoerd door Joodse artiesten.

originele plattegrond, kerk en recreatiegebouw vluchtelingenkamp Westerbork, 1940.

De bezoeker staat in de 'orkestbak'. Touchscreen en tekst zijn in de voorzijde van het 'podium' aangebracht.

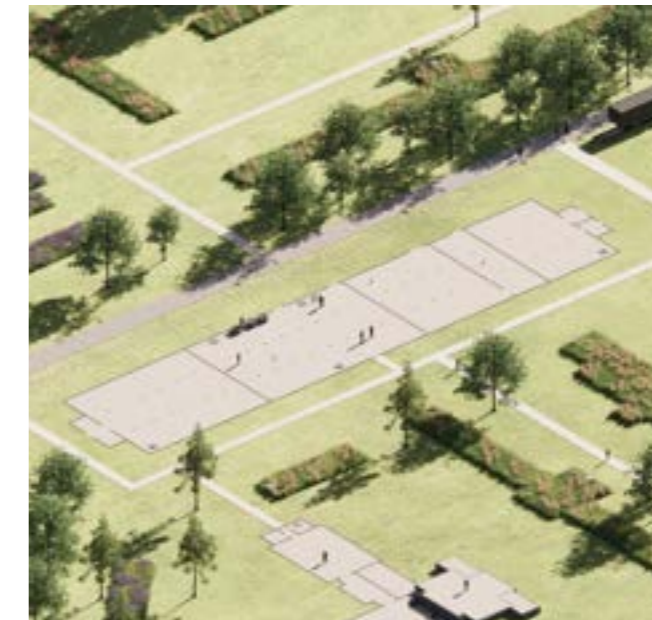
ZIEKENHUISBARAK

Er was een goed uitgerust ziekenhuis in het kamp met 1750 bedden. In de ziekenhuisbarakken waren onder meer een medisch laboratorium, een polikliniek en een kraamafdeling gevestigd. Het personeel bestond uit Joodse artsen en verpleegkundigen die zelf in Westerbork gevangenen zaten. Opname of werken in het ziekenhuis, betekende voorlopige vrijstelling van transport.

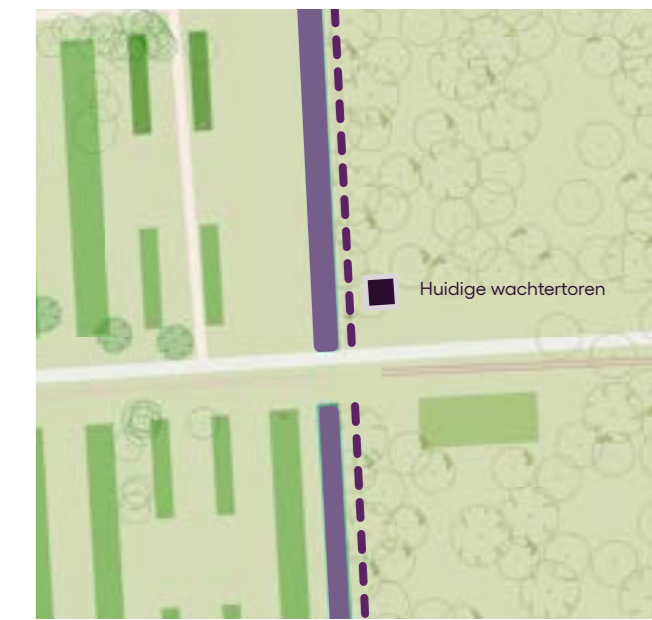
KEUKENBARAK

In de grote centrale keuken werd het voedsel voor het hele kamp bereid. Met behulp van gamellen werd het eten naar de woonbarakken gebracht. Er werd dag en nacht gewerkt. Soms moesten meer dan 10.000 kampgevangenen vanuit de centrale keuken van eten en drinken worden voorzien. Alle werkzaamheden werden door gevangenen zelf uitgevoerd. Hoewel eenzijdig en niet altijd even smaakvol, was er over het algemeen voldoende voedsel in het kamp.

WACHTTORENS

De gevangenen werden vanuit zeven wachttorens bewaakt. Het kamp werd omsloten door een prikkeldraadomheining en een kampgracht. Aan de binnenzijde bevond zich een draadversperring van 40 cm hoogte. Tussen de draadversperring en de prikkeldraadomheining bevond zich de verboden zone. Zowel aan de binnen- als buitenzijde waren grote borden aangebracht waarop in het Nederlands en Duits met grote letters was vermeld: *'Achtung-Gefahrenzone. Het betreden van deze strook is verboden. Zonder waarschuwing wordt er geschoten.'*

STRAFBARAK

Ongeveer 25.000 Joden in Nederland probeerden aan de nazi's te ontkomen door onder te duiken. Eén op de drie onderduikers werd alsnog opgepakt en naar Kamp Westerbork overgebracht. Daar werden ze als strafgeval in de strafbarakken van het kamp opgesloten. In 1944 waren dit drie barakken. Strafgevangenen kregen in de regel geen uitstel van transport maar werden met de eerstvolgende trein gedeporteerd. Op 8 augustus 1944 werden Anne Frank en de andere onderduikers uit het achterhuis opgesloten in de strafbarakken. Op 3 september 1944 volgde transport naar Auschwitz. Met de visualisatie van de strafbarak wordt het verhaal verteld van onderduik en andere vormen van verzet tegen de Jodenvervolgning.

WEESHUISBARAK

In 1940 werd aan het echtpaar Birnbaum – Duits-Joodse vluchtelingen – gevraagd de leiding van het kampweeshuis op zich te nemen. De barak bood onderdak aan wezen, kinderen van wie de ouders in de strafbarakken zaten, kinderen uit kinderrijke gezinnen, kinderen voor wie de ouders niet konden zorgen en kinderen die in de onderduik waren opgepakt. Barak 35 leek van de buitenkant een normale barak, binnen waren er meerdere zalen. Op het open stuk terrein bij het weeshuis werd in 1944 een speelplaats ingericht met vier wippen, twee rekstokken en drie schommels.

Audio-ontmoeting

“In de grote zaal waren misschien veertig of vijftig baby's die door mevrouw Melkman verzorgd werden. Ook deze kinderen moesten op een gegeven moment op transport gaan en werden dan aan mensen meegegeven die in de goederentrein voor ze moesten zorgen. Mevrouw Melkman heeft dag en nacht gewerkt om de kinderen die op transport zouden gaan te verzorgen. Ze maakte pakjes voor ze met kleding die ze onderweg nodig konden hebben. Ze gaf de weeskinderen ook eten mee. Ondertussen probeerde ik de nacht voor het transport met alle macht ervoor te zorgen dat de kinderen uitstel van transport kregen. Het is me in veel gevallen gelukt, maar lang niet alle gevallen.”

Jehoshua Birnbaum (1902), leider van het weeshuis, oud-gevangene Westerbork en Bergen Belsen

Audio-ontmoeting

“...Aangezien we strafgevallenen waren, kwamen we in de S-barak terecht, waar de mannen gescheiden waren van de vrouwen. De barakken waren eivol. We moesten maar zien dat we een plaatsje, een bed of iets veroverden. Het was er vies en het stikte er van de vlooiën.”

Lenie de Jong-van Naarden (1915), oud-gevangene Westerbork, Auschwitz-Birkenau, Libau

WERKBARAK

Gevangenen in de buitendienst werkten bijvoorbeeld aan de aanleg van de spoorlijn of deden graaf-, riool-, of transportwerkzaamheden. Ook werkten zij in de groentetuinen van het kamp en op het land. Bovendien werden Joden als arbeidskracht ‘verhuurd’ aan boeren in de omgeving van Kamp Westerbork. Ook in het kamp was er veel te doen. Gevangenen die werkten in de binnendienst registreerden nieuwaangekomen gevangenen, verpleegden zieken, schilden aardappels, maakten bedden, maakten schoon en verrichtten talloze andere taken. Vanaf juli 1943 fungeerde Kamp Westerbork ook als Arbeitslager. In ploegdiensten sorteerden gevangenen duizenden kilo's batterij- en metaalafval en fabriceerden tassen, tandenborstels en zelfs speelgoed. Werken leek voorlopige vrijstelling voor transport te betekenen. Vrijwel iedere vrijstelling bleek uiteindelijk echter maar tijdelijk.

MOLUKSE WOONBARAK

Audio-ontmoeting

“In bijna elke kamer van barak 7 waar we woonden, stonden koffers of een ijzeren dekenkist. Mijn moeder vertelde dat we die koffers weer zouden gebruiken als we teruggingen naar Ambon. Wanneer het koud werd, speelde ik met mijn vriendjes Djoro, Ating, Tiang en Dicky in de schuur. Hier stonden ook een aantal koffers. Ik vroeg mijn moeder hoeveel koffers we eigenlijk nodig hadden, want ik wilde ruimte maken om te spelen. De koffers mocht ik niet verplaatsen, ze dacht dat ons vertrek niet lang meer op zich zou laten wachten”

Cornelis Thenu, oud-bewoner Woonoord Schattenberg

Audio-ontmoeting

“Samen met vier andere jongens leer ik metaal bewerken en ijzeren bedden repareren. Op het modderige terrein achter de smidse staan tientallen van deze roestige geraamtes die door overbelasting met te veel slapers en bagage in elkaar gezakt zijn. Na elke transportnacht groeit het leger van deze wrakken; door puffende en zwetende mannen in overalls worden ze vanuit de barakken hierheen gesleept.”

Gerhard Durlacher (1928) oud-gevangene Westerbork, Theresienstadt en Auschwitz-Birkenau

In de nieuwe inrichting van het terrein is er ook ruimte voor de naoorlogse Molukse geschiedenis. Dit deel van het voormalige kampterrein vormt een intieme plek van samenkomst en informeert bezoekers over dit voor velen vaak nog onbekende onderdeel van de Nederlandse geschiedenis.

WOONBARAK

Het grootste deel van de barakken in Westerbork was op enig moment in gebruik als woonbarak. De meeste waren circa 80 meter lang, 10 meter breed en opgetrokken uit hout. Op sommige momenten werden tot wel 800 mensen in één barak ondergebracht.

De barakken boden nauwelijks privacy. Ze stonden vol met dicht op elkaar geplaatste stapelbedden van drie verdiepingen hoog, ieder met een matras van stro. Voor de weinige bezittingen die de bewoners nog hadden, vaak meegenomen in een rugzak, was nauwelijks plaats. Kleding hing bij gebrek aan ruimte over en langs de bedden. Plek voor enig familieleven was er niet. De barakken waren meestal verdeeld in een mannen- en een vrouwenslaapzaal. De meesten 'bewoners' werden na enkele dagen of weken al op transport gesteld.

Audio-ontmoeting

"Iedere maandagnacht kwam van elke barak de Blockälteste met een lijst, alfabetisch. En dan las ze de namen voor van de mensen die weg moesten, die volgende ochtend.

Alfabetisch, dus je zat met angst te luisteren. A....., B....., C..... Tot jouw letter geweest was. En als jouw naam niet was opgeroepen, was je opgelucht: 'wij hoeven deze keer niet weg'. Maar de mensen die wel weg moesten, die huilden, jammerden, kinderen huilden omdat hun moeders huilden. Afscheid nemen, vreselijk. En die mensen gingen dus die dinsdag vroeg naar de trein en de trein vertrok. En je was opgelucht. Maar meteen daarna hoopten zich die angst en spanning weer bij je op, voor de volgende dinsdag."

Jenny Herzberger-Gold (1926), oud-gevangene van Westerbork, Theresienstadt, Auschwitz, Stutthof, Praust en Kokoschka

Soundscape van Kamp Westerbork

Geluid is een zeer indringend vertel-medium dat veel bezoekers zich tot lang na hun bezoek kunnen herinneren. Geluid zal in het vernieuwde Kamp Westerbork speciale aandacht krijgen in zowel het museum, de audio-visuals, als op het kampterrein. We zijn van plan om een groot aantal soundscapes te reconstrueren waarmee we willen laten horen hoe Kamp Westerbork geklonken moet hebben. Het kamp was destijds een kale vlakte waardoor er altijd een wind loeide. Er waren bewakers met honden, er werd gewerkt in werkbarakken, er was een ketelhuis, een keuken, een groot ziekenhuis, een theater en een school. Daarbij was er de klok van Kamp Westerbork, die iedereen gehoord moet hebben. Leveranciers meldden zich bij de ingang, steeds wisselende bewakers kwamen er aan.

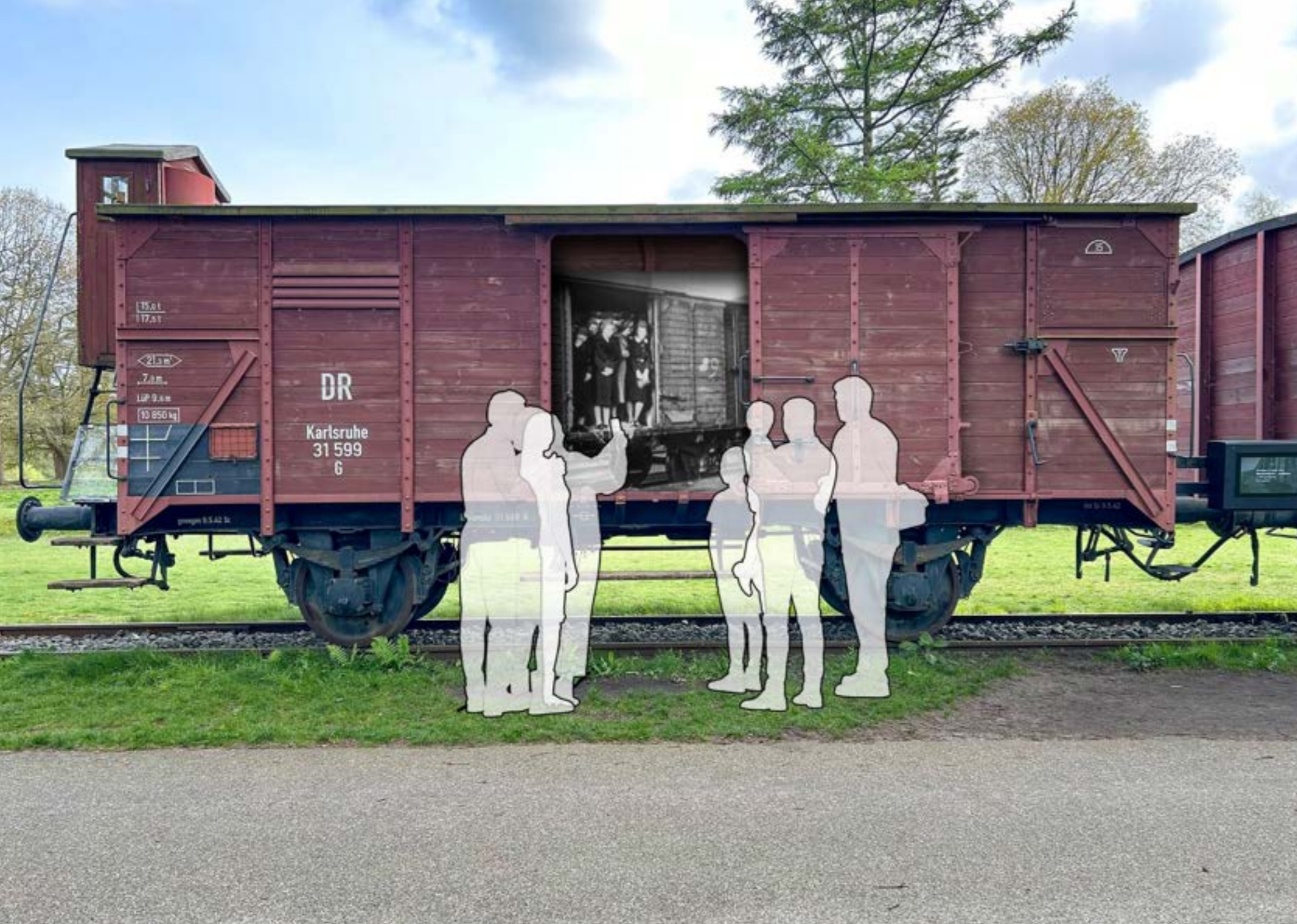
En er waren inkomende en vertrekkende treinen vol gevangenen die aankwamen of vertrokken en er waren gevangenen die aan het wachten waren maar niet precies wisten waarop. Ze zouden 'naar het Oosten gaan' maar wat hield dat precies in? Hoe klinkt angst? Hoe klinken hoop en wanhoop? Dit alles bepaalde de soundscape van het kamp.

De bezoeker kan ervaren hoe het geluid in de woonbarak geklonken moet hebben via een aantal aan het plafond hangende koptelefoons.

TREINWAGON EN BOULEVARD DES MISÈRES

De hoofdweg die midden door het kamp liep, werd door de gevangenen de 'Boulevard des Misères' genoemd. Aan de zuidzijde hiervan liep een grotendeels dubbele spoorbaan. Doordat de spoorweg lager lag dan de hoofdweg, vormde de 'Boulevard' een soort perron.

Vanaf november 1942 vertrokken hier de deportatietreinen. De Boulevard des Misères vormde niet alleen in fysieke, maar ook in emotionele betekenis, het afschuwelijke centrum van doorgangskamp Westerbork.

Naast deze weg zijn twee goederenwagens geplaatst. Bij de herinrichting krijgen deze een museale functie.

Bezoekers kijken door de open deuren van de wagon en zien filmfragmenten van aankomende- en vertrekkende treinen op de achterwand geprojecteerd.

Het zijn originele filmfragmenten uit de Westerborkfilm. Met de geluidsdrager krijgt de bezoeker informatie over de deportatietreinen die rond de datum van het bezoek vertrokken zijn. Een voice-over vertelt over de omstandigheden rond de vertrekdatum, de bestemming, het aantal gedeporteerde mannen, vrouwen en kinderen en het aantal overlevenden van het betreffende transport. Dit wordt gevolgd door een aantal audio-onthoeningen met gevangenen die de betreffende treinreis hebben meegemaakt. Dit zijn originele interviews, briefjes of ooggetuigenverslagen die opnieuw zijn ingesproken.

BOMEN ALS STILLE GETUIGEN

De oudste bomen op het kampterrein dateren uit 1939-1940. Deze werden geplant in de periode van het vluchtelingenkamp. Enkele van de bomenrijen geven nog steeds de structuur van het kamp weer. Ook in latere periodes zijn er bomen geplant. Voor veel van de Molukse oud-bewoners hebben de bomen een bijzondere betekenis: bij een geboorte werd de placenta bij een boom begraven. De bomen blijven op het kampterrein staan. Rondom enkele groepen bomen worden banken geplaatst. Deze banken verbinden de bomen en bieden overlevenden, nabestaanden, oud-bewoners en ook reguliere bezoekers de mogelijkheid om samen te komen en elkaar te ontmoeten.

- Bomen Vluchtelingen- en Deportatiekamp
- Bomen Schattenberg
- Nieuwe bomen

COLOFON

Kernteam

Herinneringscentrum Kamp Westerbork
Mecanoo
KossmanndeJong
RYSE

Fotografie

Sake Elzinga

Stakeholders

Ministerie Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Provincie Drenthe
Gemeente Midden-Drenthe
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Staatsbosbeheer
ASTRON
Nederlandse Spoorwegen

Adviseurs

BiedtRuimte
Ecoreest
RAAP
Mobycon
Universiteit Twente
IGG Bouweconomie
Schagen Groep
DGMR
Valstar Simonis
Ginder

Raad van Toezicht

Peter den Oudsten
Kai Pattipilohy
Harmen Peters
Ruben Vis
Augusta Noya

Westerbork Fonds

Mas Boom
Bert Bruggink
Rien Meppelink
Sharon Asser-Ribbert

Raad van Advies

Juliette Walma van der Molen
Fred Mouw
Coen Verbraak
Bart Wallet
Els van der Plas

Klankbordgroep

Harry Tupan
Joram Rookmaker
Jaïr Strandens
Sabina Tanović

met dank aan

Ine Scholten
Manja Pach
Ronnie Nafthaniël
Zoni Weisz
Ronald Waterman
Wim Manehuttu
Eva Weyl
Kees Ribbens
Marc van Berkel
Martijn Eickhoff
Eddo Verdoner
Ronald Leopold
Sybrig van Keep
Jan Kolen
Hester Dibbits
Rob van der Laarse

en vele anderen uit diverse
herinneringsgemeenschappen